

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut sociologických studií
Katedra sociologie

Diplomová práce:

Odraz Simmelova díla v Baumanově tvorbě

Michal Nop

Praha 2006

Konzultant: Prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc.

**Za cenné připomínky děkuji vedoucímu své diplomové
práce prof. PhDr. Miloslavu Petruskovi, CSc.**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Michal Hoj

Abstrakt:

Předkládaná práce si klade za cíl zkomparovat díla Georga Simmela a Zygmunta Baumana. Je ověřována hypotéza, že Bauman na Simmela navázal nejen v oblasti používaných metod, ale též v oblasti tématické. Po uvedení cíle a metody práce je pojednáno o životních a myšlenkových východiscích, v nichž jsou nalezeny určité podobnosti, jež mohly ovlivnit podobu tvorby rozebíraných autorů. Značné místo je věnováno problematice metod. Práce přiznává, že metoda i teorie se u obou ve velké míře mísí. I tak je ale možno sledovat specifické rysy způsobu tvorby, jež mají oba společné. Oba nacházejí v jevech ambivalenci; Simmelův způsob práce je ale mnohem více ovlivněn kantovskými představami o poznání. Bauman je také méně filozofickým. Oba badatelé obrazejí svou pozornost ke konkrétnímu a zbytečně neteoretizují. U Baumana vyznívá silněji důraz na individuální odpovědnost a morálku jedince. Demoralizující účinek společnosti na jedince však nachází díky analýze úlohy peněz i Simmel; Bauman ke stejnému závěru dochází prostřednictvím studia holocaustu. Právě zakomponováním etiky do analýzy společnosti se Bauman liší od jiných „postmoderních“ autorů. Rozborem působení peněz Simmel svou pozornost obrací ke spotřební stránce ekonomiky, kterou Bauman blíže analyzuje v podmínkách globalizujícího se světa. Práce je uzavřena konstatováním, že jednotlivé prvky Baumanovy tvorby nemusí mít nutně za zdroj Simmelovy úvahy, ovšem soubor těchto prvků je nápadně podobný těm, které nalezneme u Simmela.

Obsah

Poděkování.....	2
Prohlášení.....	3
Abstrakt.....	4
Obsah.....	5
I. Úvod: cíl a metoda práce.....	6
II. Východiska a vlivy, jež působily na Simmela a Baumana.....	8
II.1. Simmelova východiska a vlivy, jež na něj působily.....	8
II.2. Baumanova východiska a vlivy, jež na něj působily.....	14
III. Baumanovo hodnocení Simmela.....	19
IV. Metodologie.....	22
V. Sociální typ.....	33
VI. Ambivalence.....	38
VII. Pojetí modernity.....	41
VIII. Odcizení.....	55
IX. Etika a morálka.....	64
X. Závěr.....	66
Summary.....	70
Použitá literatura.....	72

I. Úvod: cíl a metoda práce

Cílem předkládané práce je odhalení vlivu, jež mělo na Baumanovu tvorbu Simmelovo dílo. Zygmunt Bauman se ke Georgu Simmelovi jako ke svému inspiračnímu zdroji výslovně hlásí; konkrétně na něj ale odkazuje jen v relativně málo případech. U Simmela Bauman oceňuje zejména způsob psaní. Tato diplomová práce se bude zabývat tím, do jaké míry Simmel Baumana ovlivnil i ve volbě témat a substanciálních východiscích.

Simmel do značné míry předjímal nový způsob sociologického myšlení, když hovořil o *intersubjektivitě*, nikoli *objektivitě*. Podobnost Simmela a Baumana možno vidět též v používání pojmů jako je „*sociální typ*“. U obou autorů se setkáváme s motivem *ambivalence*. Simmel i Bauman se podobným způsobem věnují chování *cizince*. Simmel odhalil rozporuplnost postavení cizince v rámci určité skupiny. Bauman koncept cizince využil k tomu, aby demonstroval, že společenskost spočívá v příslušnosti k více než jedné kategorii: je vždy ambivalentní, nahodilá, rozporuplná a neurčitá. Podle Baumana může to, co je sociální, samo sebe definovat pouze tak, že se vymezí vůči cizincům.

Oba autoři analyzují chování v *městském prostředí*, oba se obrací ke konkrétním problémům, zabývají se převážně užšími tematickými celky, jejich význam nespočívá v obsáhnutí celé šíře sociologické materie. Oba v podobném smyslu hovoří o *odcizení*.

Rovněž styl, kterým oba autoři píšou, je podobný – oba užívají formu *eseje*, jíž dal až Simmel status sociologického žánru a v tomto smyslu může být považován za Baumanova předchůdce.

Práce si neklade za cíl nalézt veškeré stopy vlivu Simmela na Baumanovu tvorbu; některé myšlenky, jež byly vlastní Simmelovi, jsou totiž Baumanovi často zprostředkovány Simmelovými následovníky (např. chicagskou školou). Práce

bude usilovat především o odhalení podobností a rozdílů, jež se v textech obou sociologů vyskytují. Tím se dostáváme k metodě práce.

Hlavní a základní metodou této práce je metoda komparativní. Jelikož za vědecké srovnávání nebývá obvykle považováno prosté konstatování rozdílů mezi srovnávanými objekty, ale získání vědeckých poznatků, není v práci srovnáváno pouze to, co je explicitě obsaženo v textech obou autorů, ale i důvody toho, proč jsou daná témata v jejich textech analyzována.

K tomu, abych se mohl komparací dobrat nějakých poznatků, využívám analýzu jednotlivých jevů, jež se vyskytují v Simmelových a Baumanových textech. Znamená to, že dekomponuji jev na jednotlivé prvky a ty teprve srovnávám. Tento analytický postup by měl odhalit prvky rozdílné a prvky shodné. Uvedu příklad: jako tertium comparationis jsem si určil „velkoměstský život“. Tento pojem jsem si rozložil na jednotlivé prvky, jež jej charakterizují, a to zvlášť u Simmela a zvlášť u Baumana; teprve tyto prvky jsem pak zkomparoval.

Je nutno dodat, že komparace textů obou autorů je poněkud ztěžována způsobem jejich tvorby, kdy autoři jednotlivé předměty zájmu přesně nevymezují, spíše daný objekt zobrazují pomocí načrtávání různých aspektů toho samého jevu. Někdy proto není možno komparaci popsáním způsobem provést. Místo toho je třeba srovnávat daný jev jako celek, a to včetně účelu jeho popisu Simmelem i Baumanem, což umožní vztažení daného jevu k obecnějším kategoriím.

Z metod logických je v předkládané práci aplikována zejména indukce. Jsou zde nalézány vlastnosti, které autoři připisují různým jevům, a induktivně je nalézán obecnější pojem, který tyto vlastnosti v sobě zahrnuje.

II. Východiska a vlivy, jež působily na Simmela a Baumana

II.1. Simmelova východiska a vlivy, jež na něj působily

Počáteční část bude věnována stručné charakteristice vlivů, jež působily na Simmelovo dílo, a to jak vlivů životních, tak vlivů myšlenkových.

Simmel žil v letech 1858 – 1918, většina jeho tvorby tedy spadá do doby přelomu 19. a 20. století. Přelom 19. a 20. století představoval období významných civilizačních, společenských a kulturních proměn. Patřily k nim i proměny na poli sociálně vědního myšlení. Evropská filozofie prodělávala na konci 19. a na začátku 20. století určitý přelom. Novověká karteziánská racionalita byla nesena myšlenkou moci člověka nad přírodou a jeho nároku na panství, současně však tato filozofie paradoxně přinesla pocit osamění člověka a ztráty skutečných životních hodnot. V této situaci se evropské myšlení vydává na přelomu století několika cestami: dalším promyšlením metodologických základů vědy (jak to ukázal jednak další vývoj pozitivismu, jednak novokantovství a W. Dilthey), dále obratem ke konkrétnímu člověku, člověku smyslovému a tělesnému, k životu (jak to ukazuje filozofie života, zejména Nietzsche a Bergson), obratem k věcem samým, snahou o překonání tradiční subjektivity (jak je možno vidět na Husserlově fenomenologii) a konečně úsilím o nové promyšlení základů náboženské víry v moderním světě (jak to ukazuje např. novotomismus¹). Georga Simmela některé z těchto proudů silně ovlivnily.

Důležitý vliv na Simmelovu tvorbu měl též fakt, že převážnou část svého života prožil v Berlíně. Svůj vztah k Berlínu Simmel vyjádřil následujícím způsobem: „Rozvinutí se Berlína z města na velkoměsto v letech kolem přelomu století a

¹ I u novotomismu se setkáváme s naukou o hierarchickém uspořádání jsoucna do stupňovitých a překrývajících se vrstev, z nichž nejvyšší tvoří duch – duch nehmotný a nevázaný na prostorový a časový řád věcí. Takové pojetí není daleko od Simmela, který přitom navazoval zejména na Kanta. „[M]ůžeme tedy mluvit o jisté pozoruhodné shodě mezi novotomistickou metafyzikou a výsledky práce moderní metafyziky mimo křesťanský svět.“ In Störig, H. J. 1999. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, Vyšehrad. Str. 425.

letech následujících spadá v jedno s mým vlastním nejsilnějším a nejširším rozvojem.“² Právě z rozvíjejícího se Berlína čerpal Simmel inspiraci pro napsání eseje „Velkoměsto a duševní život“. Díky životě ve velkoměstě mohl na společnost nahlížet jako na síť aktérů, kteří mezi sebou neustále vstupují do interakcí. V berlínské atmosféře má svůj základ fragmentárnost a epizodičnost Simmelových děl. Jeho práce jsou útržkovitými postřehy o povaze současné společnosti, která byla pojímána ve svých částech, nikoli v celku. Simmel se nezabýval rozbořením státu ani jiné instituce, která měla utvářet řád. Tím si ovšem činil nepřátele u těch, kteří o zachování řádu měli usilovat. Simmela tak v tvorbě určitě ovlivnila jeho jinakost, možná jeho židovství; jinými slovy, na jeho tvorbu mohla mít vliv cizost ve vztahu k (nejen akademickému) prostředí své doby. Přitom „je možné, že více než Simmelův rodný list se strážcům univerzitních bran nelíbila jeho sociologie: tak jasně v protikladu vůči standardnímu sociologickému písemnictví těch dob, tak jiná, tak velmi (podle jejich cítění) cizí (jak si to objasňovali, aby přehlušili pochybnosti: ‚tak strašně židovská‘)“.³ Pokud jej okolí pojímalo především jako Žida, nepochybně to ovlivnilo tematiku i způsob jeho tvorby; to lze sledovat například na eseji o cizinci. Problémy se získáváním akademické hodnosti i odpovídající akademické pozice ale Simmelovi nezabránilly v jeho práci, i když snad mohly ovlivnit její podobu.

Georg Simmel byl sociologem, který tvořil v době tzv. první krize modernity. Tato krize vzniká z protestu těch, kdo byli vytrženi z tradičních sociálních vazeb, ale zároveň zůstávali vyloučeni z nového řádu, a kdo se důrazně dožadovali opětovného začlenění. „Prakticky všichni sociologové, tvořící své teorie na přelomu 19. a 20. století, ostře reflektují krizi liberální představy společnosti jako souhrnu zcela autonomních a jen na sebe sama odkázaných individuí.“⁴ Simmel tedy nebyl jediným, kdo si všiml neudržitelnosti této liberální představy. Ve svých sociologických esejích však dokázal ponechat pozornost u individua a zároveň ho

² Böhringer, H.; Gründer, K. (eds.) 1978. *Ästhetik und Soziologie um die Jahrhundertwende: Georg Simmel*. Frankfurt: Klosterman. Str. 247 – 248. Cit. dle Frisby, D. 2002. *Georg Simmel*. London: Routledge - Taylor & Francis Group. Str. 34.

³ Bauman, Z.: „Freud, Kafka, Simmel. Próba hermeneutiky socjologicznej.“ In Rewers, E. (ed.) 1995. *Pojednanie tożsamości z różnica?*. Poznań: Humaniora. Str. 32.

⁴ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 29.

navázat na společnost. Dále si Simmel všiml, že svoboda, kterou liberálové hájili, byla zároveň svobodou pro ustavování formálních organizací, které nefungovaly podle liberálních představ o autonomii jednotlivců. „Georg Simmel, který komentuje nástup formálních organizací v nejabstraktnější rovině, hovoří v té době o osudovém vítězství formy nad obsahem, jež je podstatou toho, co považoval za tragédii kultury.“⁵

Hledáme-li leitmotiv Simmelova díla, mohli bychom jej nalézt v tom, že Simmel obrací svou pozornost na „žitý život“, který chápe jako neustálý, nepřetržitý proud dění. Můžeme jej tedy zařadit mezi představitele tzv. filozofie života, která v protikladu k filozofii, jež usiluje o racionální, vědecké poznání zákonů objektivní reality, usiluje o popis reality prostřednictvím „života“, uznávaje za pramen poznání „tvůrčí myšlení“, „zření“ apod.

Simmel odmítá pozitivismus i osvícenský materialismus, jenž mechanicky považoval člověka jenom za součást přírody. Současné metafyzice vytýká pasivní, schematický, naturalistický, a tedy zjednodušující způsob vysvětlování procesů, které se odehrávají v duši jednotlivých lidí. Zdůrazňuje naopak nutnost respektování aktivity, konkrétnosti, různorodosti a specifčnosti života. Těmto zásadám dává relativistický ráz. Veškeré poznání je podle jeho mínění subjektivní. Obraz světa pojímá jako představu, tedy psychický jev, případ od případu specifikovaný zvláštnostmi ve smyslovém vybavení jedinců. Zde se projevuje zřetelný vliv Kanta, jenž postuluje, že člověk není oprávněn přenášet podmínky svého poznávání na věci samy; lze poznávat pouze to, jak se nám věci jeví. Kant zdůrazňuje, že platnost kategorií lze hájit jen uvnitř možné zkušenosti (tj. jsou-li jako formy naplňovány empirickým obsahem). Domnívá se, že syntetické soudy a priori jsou možné pouze potud, pokud se vyslovují o podmínkách zkušenosti samé. Tímto ovlivněn, Simmel zastává názor, že v reálném životě je požadavek nalezení objektivnosti pravdy absurdní.

⁵ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 30.

Simmel si také osvojuje některé myšlenky pragmatismu. Člověka chápe jako aktivně jednající bytost, jež získává vědění proto, že je potřebuje pro své jednání, a toto vědění bývá také vždy spoluutvářeno praktickými zájmy jednajících. Simmel se však neztotožňuje s názorem pragmatiků, že pravdivé je to, co je užitečné. Neustále osciluje mezi chápáním idejí jako nástroje sloužícího zcela praktickým cílům a postulováním objektivní pravdy, k níž se naše ideje vztahují bez ohledu na cíle, které sledujeme. Ke konci svého života se od pragmatismu distancoval a zopakoval, že objektivní pravda existuje, byť ji nejsme vždy schopni adekvátně pojmout, protože jsme vedeni svými praktickými zájmy a uzavřeni do forem, jež naše poznání strukturují. Pravdivost nespojuje Simmel s hotovými, definitivními a uzavřenými entitami, nýbrž ji umísťuje do vztahů, skrze které je teprve postupně vyjevována za aktivní účasti aktérů poznání.⁶

Pro opakovatelnost jevů, shody a analogie ve vnímaném obrazu světa Simmel nachází opět subjektivistické vysvětlení, a to v kantovském pojmu apriorních poznávacích forem. Skutečnost, že veškerou existenci považuje za akt duševna, za psychický jev, je zvláště patrná v jeho pojetí historie. Naprosto odmítá rozdělování historické skutečnosti na subjekt a objekt (což je blízké tzv. postmodernímu myšlení, u nějž většinou nalézáme předpoklad, že nelze oddělit předmět poznání od zkoumajícího subjektu). Poněvadž poznání je toliko představování, platí pro historii, že „objektem“ je zde vůle, cit, představa, tedy „duše“. Historické události jsou ve své podstatě zase jenom psychické jevy, které historik poznává na základě své zkušenosti. Nejedná se zde o pojmové poznání, hledání příčin událostí, nýbrž o „porozumění“ (Verstehen). Činnost historika je podle Simmela tvořivá; odmítnutí determinismu a zákonitosti historických jevů je při takovém pojetí dějinné skutečnosti jenom nezbytným důsledkem.

Na mnoha místech Simmelových děl (zejména pak v počátcích jeho tvorby) lze nalézt stopy evolucionismu, který se u Simmela projevuje zejména tezemi o progresivním rozvoji lidstva od primitivního stadia, kdy byl jedinec zcela pohlcen skupinou, až k autonomnímu rozvoji individuí, jenž je možný teprve v moderní

⁶ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 333.

společnosti. Simmel neuvádí soud, zda je lepší stadium primitivní nebo stadium moderní; předkládá pohled na moderní svět, který má jak výhody, tak nevýhody, přičemž zdůrazňuje zvýšenou míru individualismu v pozdějších stadiích. Simmel pak na základě svých předpokladů o vývoji společnosti ukazuje, jaký vliv měl tento vývoj na individua. Z tohoto vývojového schématu plyne rovněž Simmelovo chápání egoismu jako projevu již rozvinuté společnosti. Čím byl naopak život primitivnější, tím větší oběti byly vyžadovány od všech jednotlivců v zájmu přežití celku.

V posledních deseti letech svého života se Simmel intenzivně zabýval filozofií vitalismu, kde čerpal zejména z myšlenek Henriho Bergsona a Friedricha Nietzscheho.⁷ I zde ponechává rozlišení na formu a obsah. Zatímco v dřívějším období se však zabýval zejména možností vyabstrahovat z proudu dění ve společnosti relativně stálé formy, v jejichž rámci se projevuje veškerá aktivita individuí, nyní pozornost přesunul k zájmu o stále se obnovující proud vitální energie, který stojí za veškerým formálním uspořádáním. Ve svých metafyzických úvahách Simmel dospívá až k myšlenkám o tom, že život nakonec překoná všechna omezení, jež mu kladou strnulé formy, jimiž se projevuje.

Simmelův vztah k marxismu lze vytušit z jeho následujících slov: „Na rozdíl od historického materialismu, který činí kulturní proces v jeho celku závislým na ekonomických vztazích, může nás zkoumání peněz poučit o tom, že utváření ekonomického života má sice hluboké dopady na psychický a kulturní stav dané epochy, že však na druhé straně samo nabývá své povahy díky velkým, jednotným proudům dějinného života [...]“⁸ Simmel tak jednak obrací svou pozornost k monetárním aspektům ekonomiky, jednak odmítá jednostranné působení ekonomiky na společnost.

Vývoj dějin vidí Simmel jinak než Marx; Simmel nepřisuzuje rozhodující úlohu ekonomice, ale kulturním faktorům. Stejně jako Max Weber, také Simmel se

⁷ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 332.

⁸ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 24 - 25.

domníval, že to, co považuje historický materialismus za objektivně platné zákony, jsou pouze ideálně-typické konstrukce, které neúměrně vyzvedávají ekonomickou rovinu reality na úkor jiných oblastí, a tím podceňují vlivy mentálních, duchovních a obecně kulturních faktorů na celou oblast ekonomiky a na sociální jednání obecně. Co se týče vývoje společnosti, podle Simmela „[p]ředmětem historie v jejím nejvyšším smyslu jsou proměny kulturních forem. [...] Hlubinný proces však spočívá zřejmě v tom, že život, jehož podstatou je neklid, vývoj, dál plynoucí proud, trvale napadá své vlastní produkty, které nabyly pevné podoby a nejdou ruku v ruce s ním; protože však svoji vnější existenci nemůže nalézt nikde jinde než právě v určitých formách, je tento proces viditelný a můžeme jej pojmenovat jako vytlačování staré formy formou novou. [...] Ekonomické síly každé epochy vytvářejí určitou formu produkce, která je jim přiměřená. Otrokářské hospodářství a cechovní zřízení, rolnická vázanost k půdě, námezdní práce svobodných dělníků či veškeré další formy organizace práce byly při svém vytváření vždy adekvátním výrazem toho, co daná doba mohla a co chtěla. Uvnitř jejich norem a hranic však vždy vyrůstají ekonomické síly, které v nich nemohou plně rozvinout své dimenze a podobu a které v pomalejších nebo ostřeji probíhajících revolucích rozbíjejí stále tíživější tlak dané formy, aby ji pak nahradily nějakým jiným, současným silám přiměřeným způsobem produkce. Ten však v sobě jakožto forma nemá žádnou energii, která by mohla vytlačit formu jinou.“⁹ Simmel zde tedy ekonomickým faktorům přiznává značnou důležitost, ekonomický sektor ale nemůže být dle jeho mínění považován za nezávisle existující prvotní příčinu všeho, protože - stejně jako ostatní věci - je produktem komplexních kulturních událostí.

Vztah Simmela k Marxovi není jednoznačný ani v jiných ohledech. „Zejména v jeho nejsystematičtější práci *Filozofie peněz* nalézáme řadu míst, která si v kritice stinných stránek kapitalismu a působení peněz s Marxem nijak nezadají. Odmítal ovšem Marxovu pracovní teorii hodnoty a odmítal rovněž tezi, podle níž odcizení je vázáno na zbožní výrobu, probíhající v podmínkách soukromého vlastnictví, a může být překonáno změnou výrobních vztahů“ (kurzíva je

⁹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 133 - 134.

v originále).¹⁰ Podle Simmela je odcizení zapracováno přímo v povaze kultury a je údělem člověka v moderní společnosti.

Socialismus Simmel považoval za výrazně ambivalentní projekt. Na jedné straně je tento projekt postaven na předpokladu rostoucí racionalizace vztahů v oblasti ekonomiky a ve společnosti vůbec, na straně druhé je opřen o emoce, které jsou vyvolány nostalgií po mezilidské blízkosti, která byla možná jen v již dávno překonaných fázích dějin. „Idea socialismu [...] v sobě skrývá jak myšlenku umocněné racionality, tak také reakci proti přílišné racionalitě. Socialistická solidarita je snem o rozšíření rodinné a komunitní solidarity daleko za hranice rodiny i komunity. Simmel se naopak domníval, že lidé získávají větší možnost rozvinout své schopnosti v konfliktu než skrze kooperaci. Navíc soudil, že v peněžní ekonomice se solidarita vždy nutně omezí jen na nejbližší okruh rodiny a přátel, zatímco vztahy, které budou stát vně tohoto úzkého kruhu emoční spřízněnosti, se budou řídit chladným početním kalkulem.“¹¹

II.2. Baumanova východiska a vlivy, jež na něj působily

Bauman je – stejně jako Simmel - židovského původu, což ovlivnilo jeho životní osudy a ve svém důsledku pravděpodobně i způsob jeho tvorby. Před nacistickým antisemitismem musel v mládí s rodinou uprchnout do Sovětského svazu. Po válce se pak prezentoval jako marxista. Marxismus totiž sliboval důraz na obecnou humanitu, sliboval nerozlišovat mezi národnostmi, nastolení spravedlnosti, rovnosti a osvobození od útlaku.

I v komunistickém Polsku však došlo k etnickým čistkám – v roce 1953 byl Bauman v rámci politiky dejudaizace vyloučen z armády. Antisemitismus přitom šel ruku v ruce s polským nacionalismem. Po další vlně antisemitských čistek v roce 1968, které Baumana zastihly jako učitele na Varšavské univerzitě, Bauman

¹⁰ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 333.

¹¹ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 334.

emigroval - začal tak ještě intenzivněji zakoušet pozici cizince, jehož dokázal v podobě sociálního typu přesvědčivě ztvárnit ve svých textech. Po krátkém působení na univerzitách v Izraeli a Austrálii zakotvil Bauman v roce 1971 v Leedsu, kde byl až do svého penzionování v roce 1990 profesorem sociologie. Tak jej mohl ovlivnit nejen východní, ale také západní směr myšlení. Na mravní rozměr jeho tvorby mohl mít vliv jeho boj proti nehumánnímu nacismu. Neosobnost nacistické mašinerie, která vedla k holocaustu, mu snad pomohla v nalezení přesvědčení o tom, že lidská bytost je eticky odpovědná.

Důraz na žijící lidskou bytost, kterou se Bauman zabývá spíše než abstraktními pojmy, je jedním z rysů Baumanova díla. Uvažuje o tom, jak se humanita projevuje v reálných situacích, příliš neteoretizuje. Podle Baumana by měla sociologie pomáhat obyčejným lidem, aby prohlédli skrze svou osobní zkušenost, a ukazovat, jak mohou být dobře známé aspekty života interpretovány novým způsobem a viděny v jiném světle. Baumana zajímá, jak jsou osobní životní biografie formovány společenskými silami. Bauman také ukazuje, že moderní život je plný ambivalence.¹²

Podobně jako Simmel tvořil na přelomu 19. a 20. století v době krize modernity, lze konstatovat, že i Bauman tvoří v čase, kdy se modernita ocitá v krizi (v pořadí druhé), jejíž počátek bývá datován do konce 60. let 20. století. „Zatímco první krize modernity řešila problém masového sociálního vykořenění (a lék na něj nacházela v organizování a konvencionalizaci), druhá krize naopak řeší problém přílišné vázanosti na organizace a přílišné tíhy konvencí. Léčba na tyto neduhy je přitom spatřována v další vlně urychlené individualizace.“¹³ Objevují se zdánlivě protikladná hodnocení této situace (jedni oceňují širší prostor pro svobodnou volbu, jiní naopak hovoří o hrozbách, jež se skrývají za postupující dezorganizací společnosti, za rostoucí nestabilitou a za nárůstem všudypřítomné nejistoty), vycházejí ovšem z podobných východisek. Bauman – vidící ambivalenci různých jevů – považuje obě zmíněná stanoviska do značné míry za komplementární a -

¹² Informace převzaty z knihy Tester, K. 2004. *The Social Thought of Zygmunt Bauman*. New York: Palgrave Macmillan. Str. 5 – 9.

¹³ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 32.

stejně jako Simmel - hledí na společnost prostřednictvím individua. Tak jako Simmel ve své době nepřelí rozšířený názor o nutném organizování a konvencionalizaci a upozorňoval na utlačivou moc sociálních sil, tak i Bauman pozoruje mnohá rizika, která se skrývají za šířící se individualizací. Oba jsou schopni nalézat negativa, nebo naopak pozitivní i tam, kde je jiní nehledají, a v tom spočívá jejich přínos.

Vztah Zygmunta Baumana k marxismu se vyvíjel. V počátcích své tvorby byl za marxistu pokládán. Marxismus pokládá za kontrakulturu kapitalismu, protože akceptoval předpoklady a hodnoty dané kultury; akceptoval hodnoty, jež kapitalismus kultivoval – nutnost podstatného přetvoření světa (tj. přírody i společnosti) tak, aby byl celkově podřízen uspokojování lidských potřeb; marxismus přijal postulát osvobození člověka od nutnosti. Podle Baumanova názoru vedl marxismus spor s kapitalismem pouze v tom, jak v souladu se společnou moderní vizí postupovat. Marxismus byl kritikou praxe kapitalismu, nikoli ale kritikou jeho předpokladů. Podle Baumana marxisté, v počátku své tvorby tedy i on, nezaznamenali, že program moderních proměn je zatížen neodstranitelným rozporem, totiž konfliktem mezi touhou panovat nad přírodou i lidskou přirozeností a projektem samostatného, autonomního člověka.¹⁴ Později se od základů marxismu (tedy i moderního projektu) odklání a považuje za nutné kritizovat předpoklady modernity.

Jeden z důvodů, proč se Bauman rozešel s marxismem, vyplýval z jeho názoru, že marxismus je nevhodný pro aplikaci na současné společenské podmínky. Nezdálo se mu, že by byly koncepty, s nimiž marxismus tradičně pracoval, jako je „sociální třída“ nebo „ideologie“, dobře aplikovatelné na současnou společnost. Bylo obtížné snažit se jejich prostřednictvím vysvětlit konkrétní společenské vztahy.

Marxismus nedokázal adekvátně uchopit fenomén spotřeby a spotřební společnosti. Ortodoxní marxismus stále kladl důraz na to, že nespravedlnost a

¹⁴ Podle Petrusek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesorovi Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 203.

nerovnost je možno spojovat s konceptem sociálně třídních vztahů a s utvářením lidské identity skrze práci. Současná realita je ale jiná: dělníci nyní bydlí roztroušeni v rezidenčních oblastech bez tváře, jejichž obyvatelé jsou spojeni tím, jak své peníze utrácejí, a nikoli způsobem, jakým je vydělávají. Marxismus také nedokázal uchopit problém diskontinuity, dezorganizace a nejistoty pozdní modernity. Většina z nové generace dělníků pracuje příležitostně, na zkrácený úvazek a na dobu určitou. Svě zaměstnání nepojímají jako celoživotní úděl.¹⁵

Bauman považoval marxismus za příliš zaměřený na ekonomiku a většinou redukcionistický. Marxismus je příliš postaven na předpokladu, že pracující třída žije stabilním životem, který není ohrožován konzumem. Bauman se domnívá, že v tekuté modernitě ovlivňuje život i společnost individuální volba daleko více než třídní či jiné stratifikační rozvrstvení. V tekuté modernitě si většina lidí může poprvé v historii dovolit konzumovat i to, co bezprostředně nepotřebuje k přežití. S Antoniem Gramscim spojuje Bauman význam, který oba přikládají intelektuálům, a pojednání o kulturních rysech společenských vztahů. Gramsciho koncept „hegemonie“ však nehraje v Baumanově díle ústřední roli.¹⁶

Podle Baumana nechce kapitalismus po spotřebitelích nic víc, než aby zůstali ve hře. Baumanova sociologie zachycuje ironii toho, že zatímco pro většinu lidí byla pevná modernita dobou, v níž svoboda byla nedosažitelným cílem, v čase tekuté modernity jsou lidé připraveni vzdát se svých těžce nabytých svobod ve prospěch mocenského vědění konzumního kapitalismu. Pro vysvětlení sociální kontroly je v dnešní době důležitá konfigurace ekonomických ujednání spojených s konzumním kapitalismem. Sociální kontrola byla ve velké míře komodifikována a privatizována. V tekuté modernitě nahrazuje soukromá spotřeba roli práce jakožto páteře systému odměn. Pouze chudí jsou kontrolováni prostřednictvím pracovní etiky. Tekutá modernita překreslila hranice mezi společenskými třídami tak, že nyní jsou od sebe oddělení ti, kteří šťastně konzumují, a ti, kteří konzumovat nemohou, i když by chtěli. V tekuté modernitě není pro porozumění

¹⁵ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 27 – 28.

¹⁶ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 29 – 31.

sociální kontroly nad většinou lidí stěžejní pojem „ideologie“, ale moc svádět. Bauman proto v 80. letech uznal, že marxismus je moderní totalizující teorií. Rolí sociologa je interpretovat spíše než stanovovat normy.¹⁷ V tom je marxismus s Baumanem v rozporu.

¹⁷ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 32 -34.

III. Baumanovo hodnocení Simmela

Bauman na Simmela ve svých knihách *expressis verbis* neodkazuje často; Simmelův vliv na Baumana je ovšem zřetelně znát. Zygmunt Bauman navíc několikrát obecně vyjádřil, že v některých aspektech na Simmela navazuje.¹⁸ Simmela si přitom Bauman velice cení, protože Simmelova tvorba i styl obsahuje mnoho prvků, jež považuje za vhodné pro zobrazení postmoderní doby. Obyčejně se hovoří o tom, že Simmel věnoval malý význam státu, církvi a jiným institucím, jež měly utvářet řád společnosti. „[S]tejně tak bije do očí marginalita místa, které těmto silám Simmel vymezoval na mapě lidských záležitostí. Dokonce sama kategorie *společnost* hraje sotva pomocnou roli v Simmelově sociologickém aparátu: společnost je nestálá, křehká, těkavá ‚sebeforma‘, která se usazuje – ale spíše jako písek než jako skála – v toku neustálého procesu zespolečňování“ (kurzíva je v originále).¹⁹ Tekutost je přitom přesně tou vlastností, kterou Bauman přisuzuje modernitě dnešních dnů. Je otázkou, zda byla tekutost vlastní již společnosti, v níž žil Simmel, tj. zda popis společnosti, který předkládal Simmel byl popisem jemu současné společnosti.

Bauman hovoří o třech vlivech, kterými se nechal utvářet: „Gramsci mi řekl *co*, Simmel *jak* a Janina *proč*“ (kurzíva je v originále).²⁰ Bauman Gramsciho dílo chápe jako lék proti determinismu marxismu, Simmela Bauman následuje v oblasti metod, od manželky Janiny se naučil, že sociologie má smysl jen do té míry, do jaké napomáhá humanitě. Takové Baumanovo rozlišení se zdá být přecijen trochu umělé. V tématech, která Bauman ve své tvorbě zohledňuje, je jistě Gramsciho vliv znát, protože Gramsci svůj koncept hegemonie nechápe pouze v intencích mocenského donucení, nýbrž především jako souhrn morálních, kulturních a intelektuálních vazeb, jež činí z daného společenského řádu přirozenou formu

¹⁸ Např. in Petrussek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesoru Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 215. nebo implicitě obsaženo in Bauman, Z. 1998. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press. Str. 184 – 189.

¹⁹ Petrussek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesoru Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 212.

²⁰ Beilharz, P. (ed.) 2001. *The Bauman Reader*. Oxford, Boston: Blackwell.

lidského života. Jako souhrn takových vazeb však viděl lidskou společnost i Simmel, v jehož tvorbě je navíc do značné míry narušeno striktní rozlišení toho, co je metoda a co objekt zkoumání. To samé lze pozorovat i u Baumana.

Bauman dále o Simmelovi říká: „Teprve dnes začínáme v Simmelovi spatřovat velice významného (snad nejvýznamnějšího) a pronikavého badatele modernity. Spisovatele, který artikuloval jako herezi to, co se mělo stát (vlastně až dlouho po jeho smrti) součástí tzv. sociologického zdravého rozumu. Myslitele, kteří více než jiní souzní s duchem současné zkušenosti. A objevitele sociologického stylu, který se z perspektivy času ukázal jako nejadekvátnější, nejharmoničtější a nejsynchronizovanější s typem sociální skutečnosti, kterou měl vyjádřit. Aspekty Simmelovy sociologie, jež jej za jeho života odsouvaly na okraj profese, začínáme dnes postupně vidět jako mimořádně pronikavou anticipaci budoucího času.“²¹ Bauman zde hovoří o „anticipaci budoucího času“; zdá se tedy, že je sám přesvědčen o tom, že za Simmelova života neodpovídala Simmelova analýza realitě. Predikce budoucího vývoje je nepochybně záslužnou činností sociologie a Simmel byl neuvěřitelně bystrý, vypožoroval-li budoucí rysy pozdní modernity; jelikož však Simmelovi současníci nemohli vědět, kam se bude vývoj ubírat, možná by neměli být ve vztahu k některým Simmelovým tématům hodnoceni příliš stroze za to, že Simmela nepochopili. Co však mohlo být pochopeno již za Simmelových časů, byla možnost analyzovat skutečnost fragmentárně; za Simmelova života nebyl pochopen způsob jeho tvorby, protože se vymykal originalitou. Takový fragmentární popis navíc ohrožoval tehdejší vládce - a právě v tomto bodě by snad bylo možno vidět příčinu problémů, které měl Simmel s přijetím do akademických řad, stejně jako příčinu těch problémů, jež měl s uznáním své tvorby v akademických kruzích.

Můžeme konstatovat nejen, že Bauman navázal na vše, co na Simmelovi výslovně oceňuje, je také možno říci, že Bauman dokáže Simmelův přínos pro současnou dobu velice dobře vystihnout a zanalyzovat. Z výše uvedených Baumanových

²¹ Petrusek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesoru Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 213.

tvrzení tedy můžeme vyvozovat samotný způsob Baumanovy tvorby – to, co sám oceňuje na Simmelovi, na to se také on snaží vědomě navázat. Bauman si uvědomuje podmíněnost Simmelovy tvorby jeho osobní biografií, když říká, že „[d]ošel (nebo byl dohnán?) k tomuto odhalení dříve než naprostá většina jeho současníků.“²² Simmel mohl podle Baumana přispět novými poznatky, protože je flâneurem, což v sobě zahrnuje bytí svědkem, nikoli ale účastníkem; flâneur je člověk, jenž se nachází na místě, jímž prochází, ale tomuto místu nenáleží.

²² Petrušek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesoru Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 215.

IV. Metodologie

Simmelova metoda psaní má své specifické rysy, které se většinou opakují. Ve svých esejích si Simmel nejprve vymezí téma. Poté usiluje o nalezení ambivalentních projevů předmětu své práce. Vymezení vnitřní rozpornosti věci, její víceznačnosti ovšem neznámá, že by Simmel předpokládal, že jsou tyto aspekty přítomny v popisovaném jevu ve stejné míře. Záleží na charakteru a stupni obecnosti jevu – je-li popisovaný jev dostatečně obecný, může jeden jeho rys převládat nad druhým v závislosti na konkrétních podmínkách, ve kterých se vyskytuje.

Například u povahy člověka Simmel nachází jak sklon k důvěřivosti, tak i k nepřátelství vůči druhým. Potřeba nepřátelství však podle něj převládá: „Konečně se mi zdá, že na zcela primární potřebu nepřátelství poukazuje i ona často hrozivá snadnost, s níž je možné někomu vsugerovat nepřátelské smýšlení. Průměrnému člověku se zpravidla v jiném, jemu podobném jedinci zdaří vzbudit vůči někomu třetímu, dosud lhostejnému, důvěru a náklonnost o mnoho obtížněji než nedůvěru a averzi. Obzvlášť příznačné je zde to, že relativně ostře vystupuje tento rozdíl zejména tam, kde jde o nejnižší stupně důvěry či nedůvěry, o pouhé náznaky určitého naladění a zaujetí pro někoho nebo naopak proti někomu; o vyšších stupních, vedoucích k praktickému jednání, pak už nerozhoduje tento prehavý sklon, svědčící nicméně o existenci základního instinktu, nýbrž uvědomělejší úvahy.“²³ Poslední citovaná věta je svědectvím toho, že Simmel rozlišuje různé stupně intenzity u popisovaného jevu, přičemž jiná intenzita jevu může mít i jiné kvalitativní důsledky.

Poté, co Simmel identifikoval mnohoznačnost jevu, popisuje často ambivalenci, jak ji vnímají jednotlivci. Poté přechází na vyšší úroveň a o ambivalenci hovoří ve vztahu k vyššímu celku, většinou nějaké sociální skupině. Přitom dává Simmel

²³ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 37.

najevo, že na nejvyšším stupni cítí jednotu. Zde tedy můžeme vyzorovat značný vliv Immanuela Kanta.

Simmel píše o protikladech u jedné věci, pojímá je ovšem jako krajní póly spektra, které se rozprostírá mezi nimi. Naznačuje to důležitost používání míry určité vlastnosti, jež je předmětu přiřazena. Ve své eseji o ozdobě to Simmel uvádí *expressis verbis*, když sděluje, že „[v]šecko, co vůbec člověka ‚zdobí‘, tvoří určitou stupnici vždy podle toho, jak těsně je to spjato s fyzickou osobností. Absolutně nejtěsnější ozdoba je typická pro přírodní národy: je jí tetování. Opačný extrém představuje ozdoba z kamene a kovu, která je absolutně neindividuální, může si ji připevnit každý. Mezi oběma póly je oděv – nikdy není tak nezaměnitelný a osobní jako tetování, nikdy ale také ne tak neindividuální a odlučitelný jako skutečná ‚ozdoba‘.“²⁴ Je zajímavé sledovat, jak Simmel uvažuje v několika rovinách: na jedné úrovni je pro Simmela ozdoba ambivalentní vnějškově (jednak vyzdvihuje svého nositele, jednak dává druhým dar, když v nich vyvolává zalíbení) i vnitřně (je nošena jednak proto, že chce její nositel přinést druhým radost, jednak proto, že chce, aby mu druzí záviděli). Ozdoba je zde chápána jako něco, čemu jsou ambivalentní vlastnosti přisuzovány; podle určitého měřítka je zde tedy hodnocena právě ozdoba. Na další úrovni pak Simmel samotný šperk označuje za něco, co označuje míru ambivalentnosti něčeho vůči ní vnějšího (na jedné straně existuje silně individuální ozdoba: tetování, na opačném pólu je ozdoba z kamene a kovu, která je absolutně neindividuální). Ozdoba je v tomto druhém případě pojímána jako něco, co je měřítkem ambivalentnosti vůči jí vnější skutečnosti, například ambivalentnosti jejího nositele.

V Simmelových výkladech je tedy důležitý stupeň obecnosti popisovaného jevu – konkrétní ozdoba, kupříkladu náhrdelník, musí být podřazena pod ozdoby neosobní, zde pak je možno odhalit její ambivalenci. Co je tedy na jedné úrovni obecnosti měřítkem, stává se na vyšší úrovni obecnosti objektem posuzovaným, co tvoří jednotu ve vztahu k entitám nižším. Simmel ve svém pojetí – protože často hovoří o nejvyšším principu – zřejmě vychází z toho, že takovýto nejvyšší princip

²⁴ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 94.

dosáhl nejvyšší úrovně obecnosti a nemůže tak již tedy být podroben zkoumání své dvojznačnosti, jelikož neexistuje měřítko (tj. „něco“ na vyšší úrovni obecnosti), podle kterého bychom mohli tuto nejvyšší entitu posuzovat. Můžeme zde pozorovat významný vliv Kantovy transcendentální dialektiky. Simmelův přístup odpovídá Kantově domněnce o tom, že v člověku je neodolatelné puzení dospět nad svět jevů v prostoru a čase. Rozum podle Kanta vytváří nad smyslovostí a rozvažováním ještě jakési vyšší patro. Rozvažování tvoří pojmy a spojuje je v soudy. Rozum spojuje soudy v úsudky. Tak jako rozvažování uspořádává rozmanitost názoru v pojmy, tak rozum spojuje rozmanitost pojmů a soudů opět ve vyšší souvislost. Rozum tedy v našich poznacích sjednává ještě obsáhlejší jednotu. Z této sjednocovací činnosti rozumu vyrůstá snaha nesjednocovat rozmanitost jen relativně – ve vyšších dílčích jednotách -, nýbrž vytvořit *dokonalou jednotu*.²⁵ Kant ukázal, že meze teoretického rozumu leží přesně tam, kde končí oblast možného zkušenostního vědění. Co leží mimo tuto oblast, o tom rozum nemůže nic stanovit. Tyto premisy podle mého soudu Simmel převzal.

Simmel si dobře uvědomuje problematičnost definic, která omezuje možnost vyjádření všech rozměrů popisovaného jevu. Pěkně to lze ilustrovat na tom, co říká o životě: „Protože život je antitezí formy a protože pomocí pojmů se dá zjevně popsat pouze to, co je nějakým způsobem zformováno, nelze se u termínu život v onom zcela fundamentálním smyslu, v němž je zde míněn, vyhnout jisté neurčitosti a logické nejednoznačnosti. Neboť podstata života předcházejícího veškeré formě a překračujícího její hranice by byla popřena, kdybychom chtěli podat jeho konceptuální definici. Jako vědomému životu je mu dáno pouze to, že si ve své dynamičnosti sám sebe uvědomuje, a to bez oné zprostředkující okliky přes vrstvu pojmového zpracování, která se překrývá s říší forem. Že tu sama podstata věci natolik omezuje možnost adekvátního vyjádření, nečiní onen principiální světonázorový antagonismus o nic méně zřetelným.“²⁶ Simmelovi,

²⁵ Störig, H. J. 1999. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, Vyšehrad. Str. 291 - 292.

²⁶ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 155.

snažícímu se o vyjádření rozmanitosti života, je tedy zatěžko vejít se do formy, do níž jej vtěsnává jazyk.

Nutno podotknout, že Simmel do svých prací vnáší velmi subjektivní stanoviska, vlastní názory – například tezi, že o kráse rozhoduje užitečnost nazývá „podivným dogmatem“²⁷. Takové subjektivní soudy by snad šly tolerovat, pokud předpokládáme nemožnost odpoutání objektu poznání a jeho subjektu.

Simmelova metoda práce, vč. důvodu fragmentárnosti jeho úvah, vychází z jeho pojetí společnosti. Simmel při chápání společnosti vychází z Kantových úvah. Kant se tázal: „Může existovat příroda?“ a odpovídal, že o přírodě je možno hovořit pouze tehdy, pokud je obsahem našeho vědomí. To, co nazýváme přírodou, je jen zvláštním způsobem, kterým náš intelekt skládá, uspořádává a formuje smyslové pocity. Pokud jsou nám prvky světa bezprostředně dané, neexistuje mezi nimi podle Simmelova výkladu Kanta spojitost, která by jen z nich vytvořila pochopitelnou, zákonitou jednotu přírody. Naše smyslové pocity jsou pokládány za čistě subjektivní, neboť jsou závislé na fyzicko-psychické organizaci, která může být u jiných bytostí odlišná, a na náhodnosti své vzrušivosti. Intelektuální formování do objektů, souvislostí a zákonitostí se jeví jako subjektivní. Otázka, zda je možná příroda, resp. které podmínky musí být splněny, aby příroda byla, jsou Kantem řešeny vyhledáváním forem, které utvářejí podstatu našeho intelektu, a tím uskutečňují přírodu jako takovou.

Simmel si pokládá otázku, jaké jsou apriorní podmínky, na základě kterých je možná existence společnosti. Dochází k závěru, že mezi jednotou přírody a jednotou společnosti, je rozdíl: „Rozhodující rozdíl mezi jednotou společnosti a jednotou přírody je [...] tento: To, že se příroda – jestliže vycházíme z kantovského stanoviska – uskutečňuje výlučně v pozorujícím a uvažujícím subjektu, vyvěrá pouze z něho a z navzájem nespojených smyslových prvků; společenská jednota naproti tomu automaticky vzniká ze svých prvků, poněvadž jsou vědomé a synteticko-aktivní a není přítom potřeba žádný pozorovatel.

²⁷ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 88.

Kantova věta, že spojení nikdy nemůže spočívat ve věcech, protože se uskutečňuje jen prostřednictvím subjektu, neplatí pro společenská spojení, která se skutečně a bezprostředně dovršují ve „věcech“ – a těmi jsou individuální duše. [...] [S]jednocení zde nepotřebuje žádný faktor mimo své prvky, neboť každý z nich plní funkci, kterou vůči vnějšímu prostředí realizuje duševní energie pozorovatele – vědomí vytváření jednoty s jinými je tu opravdu celou jednotou, o kterou jde. To přirozeně neznamená abstraktní pojmání jednoty, ale vědomí nespočetných singulárních vztahů, pocitů a poznatků o určení a určování se tváří v tvář jiným, ale na druhou stranu vůbec nevylučuje, aby třetí pozorující subjekt, nacházející se rovněž ještě mezi osobami, dovršil pouze sebou zdůvodněnou syntézu podobně jako syntézu mezi prvky prostoru. To, jaký okruh vnějškově-názorného bytí je potřeba zahrnout do jednoty, nevyplývá z jeho bezprostředního a veskrze objektivního obsahu, ale určují ho kategorie subjektu a jeho poznávací potřeby. Společnost je však objektivní jednotou, která nepotřebuje nezúčastněného pozorovatele“ (kurzíva je v originále).²⁸ Z těchto Simmelových tvrzení vyplývá, že společnost sice považuje za objektivní jednotu, ovšem pozorující subjekt rozhoduje o tom, co vše je třeba vzít v úvahu za účelem popisu daného jevu. Ipso facto je výsledek poznávání stále subjektivní.

Zde se již blížíme k bezprostřednímu vysvětlení metody Simmelovy práce. Na otázku o přírodě odpovídají formy poznání, kterými subjekt vykonává syntézu daných prvků do podoby „přírody“, na otázku o společnosti však odpovídají podmínky, které jsou a priori obsažené v samotných prvcích. Simmel „vyhledává procesy, které se odehrávají v individuích a které podmiňují společenské bytí těchto individuí – ne jako časově předcházející příčiny výsledku, ale jako dílčí procesy syntézy, které souhrnně nazýváme společností.“²⁹

V metodologické oblasti můžeme Simmela považovat také za jednoho z prvních představitelů pluralismu v sociálních vědách. Simmel odmítl epistemologickou pozici, kterou nazývá historickým realismem či naturalismem. Odmítá

²⁸ Simmel, G. 2003. *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 198–199.

²⁹ Simmel, G. 2003. *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 200.

naturalistickou doktrínu, jež tvrdí, že vědění je možné jako pouhá reprodukce objektu zájmu, a která chápe přesnost této reprodukce jako kritérium vědění samého. Proti tomu Simmel namítá, že aby mohla být určitá fakta uznána za objekty vědění, je nutno některé z jejich rysů zdůraznit a jiné naopak upozadit. Zde se vyjevuje nutnost fragmentárnosti poznání. Vědecké vědění jakéhokoli druhu je konstrukcí – „soběstačnou, autonomní konstrukcí, která podléhá svým vlastním zákonům v souladu s jejími charakteristickými kategoriemi“ – a proto vyličení dat ve formě historického vědění požaduje, tak jako i jiné vědy „překlad bezprostředně daných dat do nového jazyka; jazyka, který má své vlastní vnitřní formy, kategorie a požadavky“. Konstrukce zpráv o historii vyžaduje přijetí určitého hlediska, které potřebujeme k tomu, abychom vyrobili obrázek, jež uspokojí naše kognitivní požadavky. „Vědění je možné jen do té míry, do jaké je produkováno a strukturováno prostřednictvím pojmů, které jsou kvalitativně určeny, tzn., prostřednictvím pojmů, jež jsou nevyhnutelně jednostranné.“³⁰

Každá historická věda má podle Simmela různá kritéria pravdy. Podobně v oblasti filozofie je třeba hledat měřítka pravdivosti v rámci filozofie samé. V oblasti sociologie sice Simmel zdůrazňuje, že není třeba pozorovatele, aby konstruoval realitu, nicméně i on sám ve svých příkladech využívá při zkoumání určité sociální formy různé přístupy – jednou se soustředí na vztahy, jednou na interakční procesy, jindy na status apod. Samotný fakt, že skutečnost je vyličeána sociologem pak znamená, že sociolog pouze neodráží skutečnost, ale aktivně ji interpretuje.³¹

Bauman chce upevnit sociologii jako praxi, vyzdvihuje morální aspekt. Podle Baumana jsou pravidla metody „vnitřní záležitostí sociologie, částí její mocenské rétoriky a částí energie obrácené vůči sobě samé; [...] říkají nám jen málo o předmětu sociologie“³². Podle Blackshawa Baumanovy knihy „nenabízejí

³⁰ Simmel, G. 1977. *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*. 3rd ed. Leipzig: Duncker & Humblot. Str. 77, 80 a 52 - 53. In Levine, D. N.: „Simmel as a Resource for Sociological Metatheory“, *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 2. (Autumn, 1989), str. 161 – 174.

³¹ Levine, D. N.: „Simmel as a Resource for Sociological Metatheory“, *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 2. (Autumn, 1989), str. 169 - 170.

³² Bauman, Z. In Held, D.; Thompson, J. B. (eds.) 1989. *Social Theory and Modern Societies: Anthony Giddens and His Critics*. Cambridge: Cambridge University Press. Cit. dle Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 54.

metodologii jako takovou, ale *orientaci* pro bádání se silným morálním a politickým pozadím“ (kurzíva je v originále).³³

Baumanovy analýzy často vyjevují skutečnost fragmentárním způsobem. V jevech se přitom Bauman snaží – podobně jako Simmel - objevit ambivalenci. Tu Bauman nachází i na vysoce obecné úrovni – ambivalentní je podle něj samotná modernita, resp. její projekt. V Baumanově díle „jsou neustálé připomínky toho, že skutečnost je mnohem rozsáhlejší, mnohem komplexnější a různorodější, než by jakákoli empirická práce mohla doufat, že dokáže postihnout.“³⁴ V tomto náhledu na způsob zkoumání se Bauman shoduje se Simmelem. Společného jmenovatele bychom mohli nalézt i v Kantovi: Baumanovo dílo má mnoho „společného s kantovským důrazem na vztah mezi ‚empirickým světem‘ a ‚tvůrčím duchem‘.“³⁵

Bauman i Simmel ruší dichotomii mezi metodou a teorií, protože obě se navzájem prolínají. Esejistické vyjadřování obou pak pomáhá tuto dichotomii nabourat; esej pomáhá odkrývat, že skutečnost je komplexnější, než by se mohlo zdát.

Simmelův ani Baumanův přístup nelze označit za relativistický – Simmel například vyzdvihoval ducha německého národa, na ideje zrozené v rámci německého ducha relativisticky nehleděl.³⁶ Bauman svůj postoj pokládá za anti-relativistický, protože podle něj „není pravdou, že všechny kulturní hodnoty a pravidla jsou si rovny pouze proto, že všechny byly vybrány někde a v určitém stadiu dějin. Některá kulturní řešení jsou opravdu ‚rovnější než jiná‘ – [...], a to pouze v tom smyslu, že na rozdíl od jiných kultur jsou řešení těchto kultur připravena reflektovat svou vlastní historickou podmíněnost a nahodilost.“³⁷

³³ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 53.

³⁴ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 63.

³⁵ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 63.

³⁶ Petrusek, M.: „Proč číst Simmela na konci tisíciletí?“ Str. 167. in: Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. 206 stran.

³⁷ Bauman, Z. 1999. *Culture as Praxis*. London: Sage. Str. 1. Cit. dle Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 67.

Důvodem fragmentárnosti analýz je nemožnost postihnout celou skutečnost; sociolog vždy některé aspekty zvýrazní, některé potlačí; je tedy dobré, aby si této podmíněnosti a nahodilosti byl vědom. Část reality, o jejíž popis sociolog usiluje, implikuje nutnost interpretace. Bauman užívá tzv. „hermeneutickou metodu“. Podle Baumana „sociologické vyprávění má smysl pouze a jedině jako ‚sekundární hermeneutika‘ – jako vysvětlování toho, co již bylo vysvětleno, jako přemýšlení o tom, co již bylo myšleno“³⁸. Baumanova hermeneutická metoda se zabývá nejen intuitivní interpretací struktury cítění, ale zdůrazňuje též jednání, události a sociální procesy z pozice subjektivního významu, jež jim přiřkládají příslušní aktéři, a z pozice specifického historického a kulturního kontextu.³⁹ Sociologova práce znamená interpretaci významů v kontextu, v kterém se sledované jevy vyskytly. Baumanovo pojetí hermeneutiky znamená dekonstrukci falešné dichotomie mezi subjektem a objektem, již odmítal už Simmel.

Simmel se domnívá, že fragmentární je pouze skutečnost, čímž má na mysli zřejmě skutečnost chápanou tak, jak se nám jeví. V eseji o módě totiž píše: „V každé činnosti, i v té nejdůsažnější a nejplodnější, cítíme něco, čemu se ještě nedostalo plného výrazu. Protože je to způsobeno vzájemným omezováním na sebe narážejících prvků, vyjevuje se právě na jejich dualismu jednota veškerého života. A teprve pokud se každá vnitřní energie snaží překročit hranice svého viditelného projevu, nabývá život onoho bohatství nevyčerpaných možností, které doplňuje jeho fragmentární skutečnost; teprve potom se dají v jeho jevech vytušit hlubší síly, nedořešená napětí, boj a mír rozsáhlejšího rázu, než prozrazuje bezprostředně daná podoba.“⁴⁰

Jakkoli je podle něj vnější skutečnost fragmentární, vnitřní život člověka vykazuje jednotu: „Mezi náhodou a nutností, mezi fragmentarností vnější danosti a jednotným významem života rozvinutého zevnitř, se v nás odvíjí věčný proces a

³⁸ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 62.

³⁹ Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge. Str. 69.

⁴⁰ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 100.

velké formy, v nichž utváříme obsahy života, představují syntézy a antagonismy nebo kompromisy oněch dvou základních aspektů.“⁴¹

Logika uvažování Simmela i Baumana je podobná: všechny Simmelovy formy zespolečenštění emancipují člověka v tom, že ho zbavují nutnosti stále znovu promýšlet jeho vztahy k druhým. Cenou za tuto emancipaci je však vysoká míra konvenčnosti, která člověku brání promýšlet své vztahy k druhým opravdu autenticky. V moderní společnosti existuje možnost, aby se jedinec podílel na životě velkého množství skupin vždy jen částí své osobnosti. Součástí tohoto procesu je ovšem fragmentace subjektu, riziko rozpadu osobnosti do tříště prchavých zkušeností. Preferovaným lékem moderního člověka na znejistění, jež v něm tato pomíjivost vyvolává, je zrychlená honba za zážitky ještě prchavějšími.

Vrátíme-li se k vlastnímu stylu sociologického psaní, můžeme konstatovat, že Simmelovi i Baumanovi je společné používání metafor. Pro oba je metafora rétorickým nástrojem pro přiblížení jevu čtenáři tím, že tento jev bude ukázán v novém světle. Užívání metafory Baumanovi pomáhá k tomu, aby mohl adekvátně použít hermeneutickou metodu. Oba autoři také ve svých esejích používají vyjádření jedné myšlenky několika způsoby, používají synonyma i věty s podobným významem jako měly věty předcházející.

Simmel i Bauman používají příměry v umění. Simmel tvrdí, že filozof, stejně jako umělec, externalizuje hlubokou vnitřní subjektivitu. Svým typickým aforistickým stylem Simmel rozlišuje mezi světem umění a filozofie - „jestliže [...] umění je obraz světa viděný prostřednictvím temperamentu, pak filozofie je temperament viděný prostřednictvím obrazu světa.“⁴² Simmel chce tímto výrokem ukázat, že filozofie se vyznačuje rozmanitostí cílů, přičemž filozofovo nazírání na svět do jeho interpretace vnáší osobní prvky. Zde u Simmela můžeme vyzorovat motiv metodologického pluralismu.

⁴¹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 48.

⁴² Simmel, G. 1959. *Hauptprobleme der Philosophie*. Berlin: Walter De Gruyter & Co. Str. 294. In: Levine, D. N.: „Simmel as a Resource for Sociological Metatheory. *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 2. (Autumn, 1989), str. 161 – 174.

V podobném pluralistickém smyslu užívá komparace s uměním i Bauman, který tvrdí, že „umění i ne-umělecká skutečnost fungují na stejném základě, jako tvůrci významu i jako nositelé významu [...]. Už zde není výhodný bod, týčící se nad celým územím životní zkušenosti, ze kterého by mohl být viděn, mapován a modelován celek této zkušenosti tak, že by některé významy mohly být dány jako reálné a jiné odhaleny jako omyl či prelud. V takovém světě jsou všechny významy návrhy, přinášejícími pozvání k diskusi a argumentaci, k interpretaci a reinterpretaci; žádné významy nejsou činěny definitivně a ani významy již vyřčené nejsou definitivní.“⁴³ Bauman tu stejně jako Simmel upírá univerzální platnost výrokům. Simmel ovšem tvrdí, že výrok vědce může být v rámci paradigmatu, v němž se tento badatel pohybuje, pravdivý. Kritéria pravdivosti jsou stanovena relevantním paradigmatem. Zde jde Bauman dál, protože definitivně pravdivé podle něj nemůže být nic, vše může být interpretováno znovu a jinak.

V Simmelových dílech by se jistě daly odhalit prvky, jež by akademická sociologie nebyla ochotna obecně akceptovat. Simmel kupříkladu používá citově zabarvená slova, která nemají dostatečnou výpovědní hodnotu, přičemž bez jakéhokoli důkazu člověku přisuzuje nějakou nejasně vymezenou vlastnost, např. „banalitu“ – Simmel tvrdí: „Banální lidé přijímají často za svůj nějaký výraz – a mnozí lidé z téhož okruhu většinou tentýž výraz -, který pak při každé příležitosti používají pro všechny vhodné i nevhodné objekty.“⁴⁴ Simmel také někdy značně generalizuje, například když pod obsah obecného pojmu „stáří“ subsumuje vlastnosti, jež nejsou podstatou, ba ani nezbytným rysem stáří. Simmel hovoří o tom, že převahu životního procesu nad životními obsahy zná všeobecně jen mládí, zatímco stáří, jehož životní proces se začíná zpomalovat a nabývat strnulé podoby, záleží na obsazích, které se odvíjejí určitým na čase nezávislým a vůči času a vášni, s nimiž jsou prožívány, indiferentním způsobem. Stáří buď žije zcela centralizovaným způsobem, kdy periferní zájmy odpadly a nemají už žádnou

⁴³ Bauman, Z. 1997. *Postmodernity and Its Discontents*. Cambridge. Polity. Str. 106. In Best, S.: „Zygmunt Bauman: Personal Reflections within the Mainstream of Modernity“, *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2. (Jun., 1998), str. 311–320.

⁴⁴ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 124.

spojitost s podstatnými stránkami života a jeho vnitřní nutností; nebo centrum atrofuje, existence plyne dál už jen v izolovaných drobnostech, přičemž se zdůrazňuje důležitost toho, co je pouze vnější a náhodné. V žádném z obou případů není možný onen vztah mezi vnějším osudem a vnitřními zdroji života, v němž spočívá dobrodružství, v žádném z nich se zjevně nemůže rozvinout ono vnímání kontrastní povahy dobrodružství, kdy nějaké jednání je naprosto vytrženo z celkové souvislosti života, a přesto do sebe nechává proudit veškerou jeho sílu a intenzitu.⁴⁵

Ve výše uvedených větách, které nemají oporu v důkazech, však význam Simmela nezaniká, ten totiž tkví v něčem jiném – ve způsobu analýzy světa, v novosti popisu jevů – Simmel se na společnost nedívá jako na celek sjednocený státem a církví, ale jako na fragmentarizovanou část skutečnosti, jež je možno popsat z mnoha perspektiv.

⁴⁵ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 55.

V. Sociální typ

Červenou nití, jež se prolíná Simmelovým dílem, je popis dialektického vztahu mezi neustávajícím proměnlivým proudem života a pevnými formami, jež ho sice omezují, zároveň mu však propůjčují pevný výraz, který je mnohem trvalejší než jednotlivé individuální projevy. V rovině sociálně-psychologické nalezneme vyjádření této dialektiky v používání tzv. „sociálních typů“.

Sociální typ můžeme považovat za jednu z forem zespolečenštění.⁴⁶ Člověk včleněný do určitého vztahu získává určité charakteristické vlastnosti, jež jsou pro něho podstatné, tzn., že se projevují trvale a nezávisle na povaze daného konkrétního vzájemného působení. Při charakteristice sociálních typů uvažuje Simmel dialekticky; odhaluje charakteristický protiklad. Například existence takového sociálního typu, jakým je aristokrat, je jednotou dvou vzájemně se vylučujících charakteristik. Aristokrat je jednak zcela pohlcen svou skupinou, její rodinnou tradicí, neboť je větví rodokmenu, jednak je od ní absolutně oddělen a dokonce v protikladu k ní, neboť síla, nezávislost a osobní odpovědnost jsou podstatou této tradice, jež je pro aristokracii charakteristická.⁴⁷

Simmelova „metoda jakoby nezávazného črtání pestré a nespojitě mozaiky sociálních typů výrazně překračuje poměry organizované modernity a předznamenává budoucí nástup společnosti sítí, s celou její virtuálností, fragmentárností a epizodičností.“⁴⁸ V předloženém citátu hraje důležitou roli slovo „jakoby“. Jeho analýza jevů prostřednictvím sociálních typů má totiž svá pevná pravidla, způsob typizace jednotlivých postav je metodologicky zakotven a v zásadě se pokaždé opakuje. „Aby bylo možné uvažovat o *sociálním typu*, musí

⁴⁶ Dalšími formami zespolečenštění je sociální proces – např. móda - a model vývoje – např. univerzální proces vzájemné souvislosti rozšiřování skupiny s posilováním individuality. In Kolektiv autorů 1982. *Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století*. Praha: Svoboda. Str. 206 – 207.

⁴⁷ Kolektiv autorů 1982. *Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století*. Praha: Svoboda. Str. 207.

⁴⁸ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 347.

být osobnosti, jež k němu přísluší: za prvé připsány určité charakteristiky jeho sociálním okolím (chudý není chudý proto, že nemá peníze, ale proto, že je jako chudý definován a zařazen do interakčního systému, v němž je s ním jako s chudým nakládáno – a on to akceptuje!) a za druhé sociální typ se musí chovat podle tohoto sociálního vymezení, tedy podle sociálního ‚očekávání‘ (zde koncept sociálního typu připomíná mnohem pozdější koncept sociální role)“ (kurzíva je v originále).⁴⁹

Bauman se snaží systematictěji než Simmel postihnout stěžejní rysy člověka své doby prostřednictvím vykreslení určitých sociálních typů. V životě jednoho člověka mohou v pozdní modernitě vystupovat současně všechny osobnostní vzorce, a to ve stejných fragmentech života. Podle Baumana je to rozdíl od jiných epoch, v nichž tyto vzorce, pokud byly realizovány, byly realizovány zvláště, jednotlivě, různými lidmi, v různých částech jejich života. Baumanem popsané vzorce existovaly i dříve, byly ale diferenciacním znakem příslušnosti k určité kategorii lidí. Znakem pozdní modernity je to, že se mezi vzorci nevolí.⁵⁰ Titíž lidé v tomtéž čase vedou život, který zahrnuje prvky každého z vzorců. Charakterizují ne odlišné lidské typy, ale různé aspekty životního způsobu týchž lidí. Tyto vzorce koexistují vedle sebe, prolínají se a rozpouštějí v sobě. Podle Baumana žije každý z nás v hustých neproniknutelných sítích neosobních vztahů, hrubého a emocionálně chladného světa, který může u mnohých z nás zapříčinit negativní pocity ve vztahu k lhostejnosti neosobního světa. Každý den plníme velký počet sociálních rolí (např. student, zaměstnanec podniku, cestující ve veřejné dopravě, nakupující, klient banky apod.). Bauman se domnívá, že u každé z těchto rolí máme pocit, že je přítomna pouze malá část našeho já. Ustavičně se musíme kontrolovat, aby zbývající části našeho já zůstaly skryty, neboť jsou v dané situaci irelevantní a nevhodné. Člověk je potom jakousi kolekcí rolí, které plní s různými lidmi na různých místech v jistém čase. V dílčím epizodickém vnějším světě plném funkčních vztahů postrádáme trvale a jasně definovatelnou jednotu osobností sociálních aktérů. I Simmel předpokládal, že jednotlivé sociální typy, na

⁴⁹ Petrussek, M.: „Proč číst Simmela na konci tisíciletí?“ Str. 181 – 182. in: Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. 206 stran.

⁵⁰ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 25.

kteře se vázou specifické zposoby chování, muzou být prolnuty v jednom člověku. Bauman však více než Simmel akcentuje provázanost rolí do celku jediného člověka. Simmel popisuje každý sociální typ zvláště, bez toho, aby se pokusil vytvořit plastický obraz moderního člověka, o který usiluje Bauman.

Podle Baumana je protastny život vhodný osobní kontext a kvalita vzájemného vztahu s druhým. Sebestpotvrzenı lze hledat v lásce, partnerství a jejich hloubce vzájemnosti a porozumění (vyjádřil to např. v knize „Myslet sociologicky“). Pokud bychom se soustředili pouze na sebestpotvrzenı jako na základní integrující kategorii vlastní osobnosti, mezilidský vztah, partnerství a lásku lze chápat jako konfigurace, které nás činí výlučnými, jedinečnými osobnostmi, které se „uskutenujı“ prostřednictvím zájmu těch druhých. Podle Baumana muzeme citovému vztahu rozumět jako jedné ze základních konstrukcí lidských identit. Takové tvrzení pozitivně koreluje se Simmelovými úvahami, který viděl přıчину odcizení právě v nedostatku jedinečnosti; podle Simmela láska v partnerském vztahu upadala v okamžiku, kdy si člověk uvědomil, že jeho vztah s druhým není jedinečný.

„Postmoderní“ autoři – a s nimi i Bauman – se v zásadě shodují v tom, že identifikační rámce považují za neustálené, nejiste a nestabilní. Oproti jiným „postmodernistum“ však Bauman přıdava analýzu etiky a morálky. Další Baumanův přínos lze vidět v tom, že v knize „Tekutá modernita“ problém lidské identity spojil nejen s „postmoderním“ charakterem doby, ale i s problémy globalizace a s konzumní společností. Simmel ve své době ještě konzumní společnost nerozebíral, i kdyz trend mu byl jasný díky detailní analýze monetárního hospodárství. Bystrost Simmela se projevila i tím, že byl schopen jíž ve své době schopen vysledovat trend stále sílící amerikanizace.⁵¹ I v oblasti zkoumání identity člověka se zameril na moderní aspekty zkoumané novými zposoby. Založil svými studiemi přístup k sociálně-psychologickému zkoumání identity mestskeho člověka v kategoriích nervového přesycení, časového reimu, těsného fyzického styku v prostoru (vedoucıho k rezervovanosti a intelektualnosti

⁵¹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 20.

městského člověka), rozvinuté dělby práce ústící ve specializaci apod. Prostorovou analýzu města pak rozpracovali příslušníci chicagské školy, na kterou opět navázal Bauman.

V dnešní době, kdy dochází k silnému míšení jednotlivých kultur, svět je globální, téměř všechna místa na světě jsou dostupná v několika hodinách, objem světového obchodu narůstá, mnoho obchodních společností má pobočky po celém světě a své zaměstnance do celého světa také vysílá, je analýza cizince, jak je chápán Simmelem, nanejvýš aktuální.

Cizince pojímá Simmel jakožto sociální typ; cizinec je „ten, kdo dnes přijde a zítra zůstane – jako jakýsi potenciálně putující, který, i když nepokračoval v cestě, nepotlačil zcela onu volnost v přicházení a odcházení. Je připoután k určitému prostorovému okruhu, [...] jeho postavení v něm je však zásadně určeno tím, že k němu od počátku nepatří, že do něj vnáší vlastnosti, jež v něm nemají a ani nemohou mít svůj původ.“⁵²

Simmel tvrdí, že „jako nejhlubší základ obzvlášť ostře vystupňovaného antagonismu připadají v úvahu dva typy společných prvků: společné vlastnosti a společné znaky dané zahrnutím v *jediné* sociální souvislosti [...] Nepřátelství musí vědomí rozrušovat o to hlouběji a prudčeji, oč větší je podobnost mezi stranami, s níž kontrastuje [...] Lidé, kteří mají mnoho společného, si často působí horší a nespravedlivější příkoří než lidé zcela si cizí. Někdy je tomu tak proto, že ona velká společná sféra mezi nimi se stává něčím samozřejmým, a jejich vzájemný postoj proto neurčuje ona, nýbrž to, co je v daném okamžiku rozděluje; hlavně se to však stává proto, že rozdílného je mezi nimi ve skutečnosti jen málo, takže jakýkoliv, i sebemenší, antagonismus tu nabývá zcela jiného relativního významu než mezi lidmi navzájem vzdálenějšími, kteří jsou oboustranně předem připraveni na veškeré možné rozdílnosti“ (kurzíva je v originále).⁵³

⁵² Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 26.

⁵³ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 40 - 41.

Pokud spojíme Simmelovo uvažování s Baumanovou analýzou holocaustu, vyplyne nám, že příčiny pronásledování právě Židů nemají nijak hluboký základ, jelikož Židé nebyli chápáni tak, že by měli společné vlastnosti a společné znaky se zbytkem společnosti; právě naopak Židé byli někým cizím a neznámým. A protože byli neznámí in concreto, byli plně zaměnitelní s jakoukoli jinou skupinou, jež má vlastnosti vnější společnosti připisované Židům.

VI. Ambivalence

Ambivalence je motivem, který se v zásadě vyskytuje ve všech dílech Simmela i Baumana. Do značné míry jde u ambivalence o způsob pohledu na věc, o schopnost vidět na každé věci její vnitřní rozpornost, často též o schopnost vidět na věci její dobré i špatné stránky.

Jako příklad je možno uvést Simmelovu demonstraci ambivalentnosti lidské povahy: „A tak se zdá, že přirozeně dané nepřátelství se přinejmenším jako forma nebo základ lidských vztahů staví vedle formy jiné, vedle sympatie mezi lidmi. Například onen pozoruhodný zájem, který člověk obvykle projevuje právě o utrpení druhých, lze vysvětlit jen smíšením obou motivací.“⁵⁴

Simmelovo nazírání na věci prostřednictvím ambivalence v sobě zahrnuje nejenom vyjevování více stránek jednoho jevu; ambivalenci chápe ve vztahu ke společnosti, resp. k interagujícím individuím. Jeho pojetí ambivalence tudíž znamená také zobrazení protichůdných sociálních sil, které na popisovaný předmět působí. Ambivalence tedy nemusí mít svůj původ samu v sobě, ale též v lidech, kteří danou věc vnímají. Tak například Simmel hovoří o ozdobě: „V přání člověka líbit se svému okolí se prolínají dvě protichůdné tendence, v jejichž vzájemné hře se obecně odvíjí vztah mezi individui: je v něm jistá vlídnost, totiž přání přinášet ostatním radost; ale je v něm také druhé přání, aby tato radost a ‚vlídnost‘ proudila jako uznání a úcta zpět k nám, aby byla jako hodnota přičtena naší vlastní osobnosti.“⁵⁵ Na ambivalenci se však Simmel dívá nejen z pohledu subjektu, jež předmětnou věc hodnotí. Uvádí: „Ozdoba je něčím ryze egoistickým, neboť vyzdvihuje svého nositele, zakládá a zvyšuje jeho sebevědomí na úkor druhých (protože stejná ozdoba, kterou by měli všichni, by už jednotlivce nezdobila); zároveň je však i něčím altruistickým, co svoji schopnost vyvolat zalíbení dává darem právě těmto druhým – zatímco sám majitel ozdoby se z ní může těšit pouze

⁵⁴ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 34.

⁵⁵ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 91.

v okamžicích svého sebezrcadlení v nich – a co teprve odrazem tohoto dávání získává svoji hodnotu“ (kurzíva je v originále).⁵⁶ Simmel tu pojednává o ozdobě v jejím sociálním kontextu, není důležité pouze to, jak ji vnímá její nositel, je také důležité, jaké pocity vyvolává ve druhých.

Simmel sám nachází prvky, které jsou vůči sobě kontradiktorní. Jistě by mohl najít při popisu jediné věci vlastnosti, jež si nebudou odporovat, naopak budou ve vzájemném souladu. Kontradiktornost je však Simmelovi prostředkem k lepšímu popisu mnohorozměrnosti popisovaného jevu.

I Zygmunt Bauman využívá pro popis jevů ambivalenci. Odhaluje kupříkladu ambivalenci v chápání „cizosti“. V hiátu, jímž Bauman vymezuje cizost, tedy v hiátu mezi tím, co by lidé potřebovali znát k tomu, aby mohli bezchybně jednat, a tím, co o pohybech jiných lidí skutečně ví, se dle Baumana rozprostírá ambivalence: je totiž současně sídlem ohrožení i sídlem svobody.⁵⁷ Na rozdíl od Simmela Bauman z ambivalentního postavení jevu, v tomto případě „cizosti“, člověku vyvozuje návod, jak má jednat, aby dosáhl vnitřního souladu: „Tajemství štěstí obyvatele města spočívá ve snaze vyčerpat až do dna potenciál dobrodružství, který je obsažen v nedourčenosti *vlastního* cíle a směru cesty, a současně redukovat nebo aspoň oslabit ohrožení vyplývající z této nedourčenosti a ze směru cest *jiných* cizích. Tyto dva úkoly se navzájem doplňují a současně zůstávají v rozporu, protože cizími jsme my všichni a zbraň namířená proti cizímu je tudíž dvousečná“ (kurzíva je v originále).⁵⁸ Bauman hovoří o štěstí a svobodě člověka i cílech, které jsou danému člověku vlastní. Ty však narážejí na jiné lidi, čímž jsou usměrňovány. Můžeme tak konstatovat, že Bauman vychází z intersubjektivismu. Na rozdíl od Simmela Bauman na jednom jevu nachází většinou jen jeden ambivalentní vztah.

Bauman u ambivalence vychází z individua, příp. hovoří o ambivalenci určitého jevu, např. byrokratizace, nebo ambivalenci určité ideje, např. ambivalenci

⁵⁶ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 92 .

⁵⁷ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 96.

⁵⁸ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 96.

modernity. Simmel naproti tomu většinou uvádí i ambivalenci společenskou. Je možné, že jeden z důvodů tohoto rozdílu mezi oběma vědci spočívá v tom, že Simmel viděl utlačivou sílu společnosti, jež působí na individuuum, kdežto Bauman vychází z toho, že tradiční pevné instituce společnosti jsou rozrušeny, a proto je obtížné hovořit o nějakém vztahu k nim.

To, v čem se oba autoři shodnou, je přirozenost ambivalence jevů, neodstranitelnost jejich vnitřního protikladu. Bauman to na příkladu vyjádřil takto: „Tajemství šťastného (relativně šťastného, optimálně šťastného) města spočívá [...] v kompromisu, v dosažení rovnováhy mezi možnostmi a ohroženími – ve smíru či ‚narovnání‘ [...] mezi konfliktními požadavky, nikoliv v definitivním řešení rozporu (ten nelze nikdy zcela ‚vyřešit‘). Problém pak spočívá v tom, aby se ze svobody ubralo pouze tolik, a ne více, kolik je nezbytně třeba k tomu, aby neurčitost byla snesitelná – a z neurčitosti pak tolik, a ne více, kolik se dá odejmout bez přistřižení křídel svobody.“⁵⁹ Zde je velká míra totožnosti se Simmelem, který hovořil o tom, že formy, v nichž utváříme obsahy života, představují kompromis mezi náhodou a nutností a že celé dějiny představují kompromisy, pomalu dosahované a rychle se ztrácející okamžiky usmíření, které se objevují mezi splynutím s naší sociální skupinou a individuálním odlišením od ní.

⁵⁹ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 96.

VII. Pojetí modernity

Pro Simmela je podstatou modernity psychologismus, zažívání a výklad světa prostřednictvím reakcí našeho vnitřního života a rozklad ustálených obsahů ve fluidu duše, ze které je vše, co je reálné, filtrováno a jejíž formy jsou toliko formami duševního hnutí (to lze dobře pozorovat v jeho eseji „Velkoměsto a duševní život“). Modernita je tak podle Simmela zakoušena vnitřním světem, který je v pohybu a jehož reálné obsahy jsou v mysli rozkládány. Implicitně je tedy v jeho díle obsažen předpoklad, že proces rozkladu vede ke fragmentaci. To je velmi podobné tomu, co říká Bauman: „To, k čemu dnes dochází, je tak říkajíc redistribuce a relokace ‚tavicích sil‘ modernosti. Nejprve působí na dosud existující instituce, na kontexty, které oblasti možných voleb rámovaly. Všechny konfigurace, konstelace a modely závislosti a vzájemného působení byly vrženy do tavicího kotle, aby následně byly přetvořeny a nově upraveny; v historii vrozeně transgresivní, hranice rozpouštějící a vše erodující modernosti šlo o fázi ‚rušení zaběhlých postupů‘.“⁶⁰ To připomíná Simmelova slova o tom, že život rozrušuje formy, jež ho rámují, přičemž tyto staré formy jsou nahrazovány formami novými. Simmel spatřuje v tekutosti či fluiditě podstatu moderního života. To samé říká i Bauman, podle kterého si látky s vlastností tekutosti nedokáží podržet svůj tvar, nepoutají prostor ani čas, přičemž tok času je pro tekutiny mnohem důležitější než prostor. Ze setkání s pevnými látkami vycházejí tekutiny nepoškozeny, zatímco pevné látky se mění. Simmel bral tento princip jako premisu, na základě níž popisoval jevy moderního života. Bauman tento motiv rozvíjí v kontextu globální společnosti, přičemž se tohoto jevu dotýká z různých stran a fungování společnosti prezentuje na základě pojmů emancipace, individuality, prostoru a času, práce a komunity. Simmelovo dílo se nese i v duchu další teze, jíž podporuje Bauman, totiž, že se v modernitě zrodila nadvláda instrumentální racionality a ekonomika se stala postupně základem společenského života.

Rozrušování formy životními obsahy, o kterém hovořil Simmel, dokázal Bauman představit v kontextu prostoru, když mluvil o neúspěšných snahách utopických plánovačů měst svázat městský prostor mřížkou, jež by učinila městský prostor stejnorodým, přehledným a pohostinným. Život se však nenechal tímto způsobem usměrnit: „Mřížka okamžitě zplodila novou různorodost, stala se osnovou, na níž se zápal, vesele, pestře a nepředvídatelně tkala své nikým neplánované vzory vzdorovitá a rozpustilá městská společenství.“⁶¹

Simmel hovoří o utlačivé síle společnosti, která je v Baumanově pojetí překonána tím, že je privatizována. Přesto podle Baumana „postmodernita neruší moderní tlaky. Pouze je nahrazuje jinými, novými, vlastními. Decentralizuje je, dekondenzuje, rozptyluje a privatizuje.“⁶² Simmel se domnívá, že stará forma bude nahrazena novou, nedodává už ale, jakého bude charakteru. Zde pokračuje Bauman, který přisuzuje nové úkoly člověku, který nově nabyl některých svobod. Každý člověk si podle něj musí za pomoci těchto svobod v novém řádu najít své místo. Bohužel vzorů a pravidel, jimiž by se mohl člověk řídit, je k dispozici stále méně a odpovědnost za selhání v dnešní modernitě nesou hlavně jednotlivci.

Z hlediska vztahu k času a prostoru vyšli Simmel i Bauman ze stejného pojetí, jaké zastával Kant, Bauman ovšem čas a prostor analyzoval sociologicky a Kantova východiska akceptoval implicitně. Pro Kanta nebyl prostor nic jiného než forma, ve které jsou nám dány všechny jevy vnějších smyslů. Představa prostoru je podle Kanta apriorní. Prostor nepatří k předmětům samým. Jsme to my, kteří k „věcem“ připojujeme představu prostoru. Smyslový aparát člověka je podle Kanta organizován tak, že všechno, co vůbec vnímáme, se nám musí *zjevit* ve formě „vedle sebe“ v prostoru. Mez, která je nám uložena tím, že se nám toto vnější něco „jeví“ vždy ve formě zprostředkované mými smysly, nemohu nikdy přeskočit. Prostor je čistá apriorní forma názoru našeho vnějšího prostoru. Všichni lidé mají tutéž strukturu smyslovosti; ať se lidem jeví cokoliv, může se jim to jevit jen ve formě prostoru. Jako prostor je nám i čas dán a priori. Čas je čistá forma našeho

⁶⁰ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 17.

⁶¹ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 100.

⁶² Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 60.

vnitřního smyslu, čistá forma nazírání nás samých a našich vnitřních stavů. Čas nepochází z některého z našich stavů. I všechno vnější je nám dáno jen ve formě představ v nás. Všechny jevy vůbec jsou podle Kanta v čase a nalézají se nutně v časových vztazích.⁶³ Simmel na tyto Kantovy názory navazuje. Simmel v tomto smyslu vychází z toho, že obraz vnímaného světa je organizován lidským pochopením, a to ve shodě s jistými apriorními principy vědění, jež mají podobu kategorií času, prostoru apod. Tak jako Kant učil, že veškerá zkušenost přírody je vytvářena skrze tyto apriorní formální kategorie, Simmel se pokouší ve své formální sociologii ukázat, že stále se měnící kontext sociálního života může být s užitkem zkoumán jedině pomocí analýzy těch trvalých sociálních forem či kategorií, v nichž se široce rozrůzněné obsahy projevují a z nichž krystalizují.⁶⁴

Bauman Kanta řadí mezi filozofy, kteří odhalili suverenitu času a prostoru. Podle Baumana se muselo něco stát, „že suverenita času a prostoru náhle, jakoby zničehonic, civěla filosofům z očí.“⁶⁵ Bauman sleduje způsob pojmání prostoru a času lidmi, obě formy přitom implicitně považuje stejně jako Kant za apriorní. Baumanův přístup je ale sociologický, v protikladu ke Kantovi a Simmelovi, kteří čas a prostor pojímají především filozoficky.

K oddělení času a prostoru podle Baumana došlo s nástupem vozidel, která se dokázala pohybovat rychleji, než by vůbec dokázaly nohy lidí, nebo koní; vozidel, která lze, v ostrém kontrastu k lidem a koním, činit stále rychlejšími a rychlejšími, takže překonávání čím dál větších vzdáleností zabíralo stále méně času. Čas se začal lišit od prostoru, protože mohl být, na rozdíl od něho, pozměněn a manipulován. Modernost je podle Baumana doba, kdy čas dostává svou historii. Dochází k nové irelevantnosti prostoru, maskující se za anihilaci času. „Prostor již neklade akci a jejím účinkům do cesty žádnou meze, jeho význam je malý nebo žádný.“⁶⁶ Bauman v této souvislosti odkazuje na Simmelovo tvrzení, že platnost všech hodnot je podmíněna zřeknutím se hodnot jiných. Důvodem, proč je

⁶³ Störig, H. J. 1999. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, Vyšehrad. Str. 286 – 287.

⁶⁴ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 331.

⁶⁵ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 179.

⁶⁶ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 188.

považujeme za platné, je vlastně objížďka nezbytná k dosažení určitých věcí. Bauman připomíná i další Simmelovo tvrzení - věci mají jen hodnotu toho, co stojí; tato okolnost pak značí, že stojí podle toho, jaká je jejich hodnota. Bauman citované tvrzení aplikuje na prostor a čas: „Jestliže již není zapotřebí, aby se při dosahování i těch nejdlehlších míst ztrácel a ‚obětoval‘ jakýkoli čas, pak jsou tato místa zbavena hodnoty právě v tom smyslu, jaký má na mysli Simmel. [...] ‚Okamžitost‘ zjevně odkazuje k velmi rychlému pohybu a velmi krátkému času – ve skutečnosti ovšem vyjadřuje absenci času jakožto faktoru událostí a z téhož důvodu i absenci prvku potřebného pro stanovení hodnoty. Čas již není ‚objížďkou nutnou pro dosažení‘ a nepropůjčuje již prostoru jeho hodnotu. [...] Rychlost softwarového času blízka okamžitosti je předzvěstí úplného znehodnocení prostoru.“⁶⁷ Baumanovo pojetí času souhlasí s Kantovým, jelikož čas tu stále představuje formu vnitřního smyslu, tj. názoru nás samotných a našeho vnitřního stavu; čas se vztahuje na vnitřní zkušenost, tedy na jevy.

Bauman v popisu velkoměsta souhlasí se Simmelem, má však cit pro nalezení jemnějších nuancí života ve velkoměstě. Velkoměsto již nebere jen jako celek, ale pro účely analýzy ho parceluje na různé části, které mají částečně odlišné charakteristiky. „Město, jež se vynořilo z moderních dějin, je vším možným jen ne stejnorodým prostorem. Je spíše souborem kvalitativně odlišných prostranství s diferencovanou aktivitou. Každé území se liší nejen typem obyvatel, ale i druhem cizích, jež je možné v jeho ulicích potkat. [...] Vlastní prostředí jedněch je pro jiné nepřátelským územím. Svoboda pohybu po městě se tak stala základním činitelem *rozvrstvení*. Výše pozice zaujímané v městské hierarchii se dá měřit stupněm, v němž se lze vyhnout tomu, abychom byli natrvalo spojeni pouze s jedním, vymezeným územím“ (kurzíva je v originále).⁶⁸ Bauman tedy hovoří o diferenciaci v rámci městského prostředí, jež byla zmapována empirickými výzkumy chicagské školy, která byla silně ovlivněna Simmelovým přístupem k městu. I zde se Baumanova díla - byť zprostředkovaně – dotýkají Simmelova východiska.

⁶⁷ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 189.

⁶⁸ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 100 - 101.

U Simmela lze sledovat vliv evolucionismu, když považuje za zákonitou vývojovou tendenci rostoucí diferenciaci a specializaci. Bauman – alespoň pro pozdně moderní dobu – tento předpoklad nesdílí. Objevuje se u něj zřetelný sklon přiznávat odpovědnost za své volby jednotlivci a vývoj nechápat lineárně. Ve vztahu k jednotlivci říká: „[V] tomto životě je mnoho cest, jež mohou vést různými směry; je tedy třeba mezi nimi volit a po provedení volby dbát na to, aby cesta skutečně vedla předpokládaným směrem; nejednou je třeba cestu přerušit, vrátit se do výchozího bodu a zvolit lepší nebo aspoň jinou“⁶⁹. Podobně se Bauman vyjadřuje i ve vztahu k naší podobě modernosti, ve které nastupuje „postupné zhroucení či náhlý rozpad raně moderní iluze – víry, že cesta, po které postupujeme, má nějaký konec, dosažitelný *telos* historické změny, že existuje stav dokonalosti, k němuž se dospěje zítra, v příštím roce nebo příštím tisíciletí“ (kurzíva je v originále)⁷⁰. O odpovědnosti za společnost pak u Baumana zřejmě nelze hovořit, neboť připomíná, že pro naši dobu platí výrok Margaret Thatcherové, že „[n]ic takového jako společnost neexistuje“⁷¹.

Simmel charakter modernity odkrývá při analýze peněžního hospodářství. Rozšíření peněžního hospodářství totiž podle Simmela předurčilo i rysy moderního člověka. „Peněžní hospodářství s sebou nese nutnost neustávajících matematických operací v každodenním provozu. Život mnoha lidí je vyplněn takovýmto určováním, zvažováním a propočítáváním, redukováním kvalitativních hodnot na hodnoty kvantitativní. To jistě přispívá k racionální, kalkulující povaze nové doby ve srovnání s impulzivnějším, na celek orientovaným a emocionálním charakterem epoch dřívějších. Pronikající peněžní hodnocení tak muselo do životních obsahů všeobecně vnést mnohem více přesnosti a pevných hranic, které lidi naučily každou hodnotu určovat a specifikovat až po haléřové rozdíly.“⁷²

Simmel ve své analýze peněz odhalil i podstatu konzumní doby. „Centrální postavení, jež peníze zaujímají díky obrovskému rozšíření okruhu objektů, jichž

⁶⁹ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 95.

⁷⁰ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 51.

⁷¹ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 52.

lze jejich pomocí dosáhnout, se individuálně promítá do mnoha charakteristických rysů moderního života. Peníze posunuly do mnohem těsnější, svůdnější blízkosti jednotlivce šanci na plnější uspokojení jeho přání. Nabízí se získat takřikajíc jednou ranou cokoliv, co se vůbec jeví jako žádoucí. Peníze vsunují mezi člověka a jeho přání jakýsi zprostředkující stupeň, jakýsi usnadňující mechanismus, a protože dosáhne-li tohoto jednoho prvku, může dosáhnout i nespočetně mnoha jiných věcí, vzbuzují peníze iluzi, že všech těchto dalších věcí je možné dosáhnout snadněji než jindy. Čím blíže je však štěstí, tím více roste touha po něm. Nejžhavější touhu a vášeň totiž nevzbuzuje to, co je nám absolutně vzdáleno a odepřeno, nýbrž něco, co nemáme, a přitom se zdá – jak se to děje právě díky peněžní organizaci –, že chvíle, kdy to budeme mít, je blíž a blíž.⁷³ Bauman se Simmelem plně souhlasí: „Jeremy Seabrook upozorňuje své čtenáře, že tajemství dnešní společnosti spočívá v ‚rozvoji uměle vytvořeného a subjektivního pocitu nedostatečnosti‘, poněvadž její základní principy ‚neohrožuje nic více než to, že lidé vyjádří spokojenost s tím, co mají‘. To, co lidé mají, se proto podceňuje, očerňuje a snižuje srovnáváním s vtíravým a do očí bijícím předváděním extravagantních dobrodružství, která zažívají lépe situovaní.“⁷⁴ Zákazník má permanentní pocit neplnění touhy a potřebu honby za jejím naplněním. Trh však nechce, aby lidé plně uspokojili své touhy. Uspokojený člověk totiž nedělá byznys. Nakupuje jen člověk neuspokojený, který vyžaduje neustálou obměnu lákadel, resp. diverzitu. Člověk – konzument je v neustálém pohybu a v pohybu je nucen zůstat.

Simmel odhalil to, na co navázal Bauman ve své „Modernitě a holocaustu“, totiž, že i jinak osobně poctiví lidé mohou konat nekale právě proto, že mizí individuální vztah jednotlivce k danému jevu. Simmel takové pravidlo aplikoval na peníze, Bauman na holocaust; podstata a princip působení ovšem zůstávají podobné. I Simmel přitom klade důraz na etickou stránku jednání, i když u Baumana lze etický akcent vycítit zřetelněji. Simmel říká: „Svým čistě objektivním a indiferentním charakterem, díky němuž se zcela stejně a bez jakéhokoli vnitřního

⁷² Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 21.

⁷³ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 19 - 20.

⁷⁴ Bauman, Z. 2000. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta. Str. 113.

vztahu nabízejí k nejušlechtilejším stejně jako k nejnižším činům, peníze svádějí [...] k jisté lehkomyšlnosti a neuvážlivosti jednání, jíž při jiném než čistě peněžními zřeteli určovaném jednání brání často vnitřní struktura daných objektů a individuální vztah jednajícího jedince k nim.⁷⁵ Absence vnitřního vztahu může vést nejen k lehkomyšlnosti, ale dokonce ke zbavování se odpovědnosti. To rozebírá Bauman: „Utlumení odpovědnosti, tedy neutralizace morální potřeby, která z něho plyne, nutně předpokládá (vlastně znamená) nahrazení blízkosti fyzickým či duchovním odstupem. Alternativou blízkosti je sociální vzdálenost. Morálním atributem blízkosti je odpovědnost, morálním atributem sociální vzdálenosti je absence morálního vztahu, tedy heterofobie.“⁷⁶

Moderní způsob života Simmel charakterizuje následujícím způsobem: „Kdybychom našli odvahu a pokusili se charakter a velikost novodobého života shrnout jedinou formulí, mohla by znít tak, že obsahy poznání, jednání a formulujících se ideálů jsou ze své pevné, substanciální a stabilní formy převáděny do stavu vývoje, pohybu a lability. Každý pohled na osudy těchto obsahů, odvíjející se před našimi zraky, zcela jasně ukazuje, že v jejich utváření je patrná následující linie: vzdáváme se absolutních pravd, které by odporovaly veškerému vývoji, a rádi vystavujeme své poznání neustálému přetváření, rozmnožování a korekturám – ono ustavičné zdůrazňování empirie ve všech oblastech neznamená přece ve skutečnosti nic jiného.“⁷⁷ Bauman, jenž mluví o tom, že jev jednou interpretovaný, může být interpretován znovu a jinak, je se Simmelem za jedno.

Simmel dobře vystihuje charakter modernity, když tvrdí, že „naš život už přinejmenším několik desetiletí není veden žádnou myšlenkou, která by byla do určité míry všem společná, že z velké míry dokonce žijeme bez jakékoliv myšlenky – středověk měl svoji myšlenku církevně křesťanskou, renesance znovu objevila pozemskou přírodu jako hodnotu, kterou nebylo třeba nejprve legitimovat transcendentními silami, osmnácté století žilo myšlenkou všeobecného lidského štěstí, jehož se mělo dosáhnout vládou rozumu, a velká doba německého idealismu

⁷⁵ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 22.

⁷⁶ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 252 – 253.

⁷⁷ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 23.

prozařovala vědu uměleckou fantazií a umění chtěla dát kosmicky široký základ vědeckým poznáním.“⁷⁸ Simmel hovořil o tom, že žádná řídicí myšlenka, jež by byla společná všem lidem jeho doby, neexistuje, protože pro komplexní ideu chybí jednak materiál, jednak oblasti, jejichž nové produkty by měla taková idea obsáhnout, a to proto, že jsou příliš rozmanité či přímo heterogenní, než aby připustily takové ideové sjednocení. V dnešní době by snad mohl být takovou sjednocující myšlenkou, jíž je vedeno chování většiny lidí, konzum, o kterém hovoří Bauman; v takovém případě by se asi stěží jednalo o myšlenku v Simmelově pojetí. Simmelovi lze dát za pravdu, když za motiv neexistence jednotné myšlenky označuje rozmanitost, resp. heterogenitu, reality, čímž se blíží postmodernímu myšlení.

Simmelovo pojetí vývoje společnosti se liší od pojetí, jaké nalezneme například u Marxe či Webera. Dlouhodobá tendence k nárůstu sociální diferenciaci a rozvoj vyspělé peněžní ekonomiky je jiného druhu než historické analýzy Marxe či Webera. Simmel pojímal vyspělou monetární ekonomiku jako extensifikaci důsledků modernity, na moderní metropoli pohlížel ze stránky intenzifikace modernity, znamenající odklon od produkce či moderního průmyslového podniku. Stejně jako někteří Simmelovi současníci i on věnoval pozornost existenci masy a krizi individuality v moderní společnosti.

Simmel byl už ve své době schopen vyzorovat blazeovanost, kterou s sebou přinášejí peníze a která se stala jedním ze znaků současné doby. Tehdy ještě mluvil o blazeovanosti zámožných vrstev.⁷⁹ S tím, jak došlo k pozvolnému všeobecnému nárůstu životní úrovně se „zámožnou“ v Simmelově slova smyslu stala většina společnosti. „Blazeovanost spočívá [...] v tom, že na jednotlivé odstíny a zvláštnosti objektů už nereagujeme s příslušně nuancovaným citěním, nýbrž všechny je vnímáme v uniformním, a proto matném tónu, neschopném žádného výrazného výkyvu.“⁸⁰ Simmel tvrdí, že snad žádný duševní jev není tak bezpodmínečně vyhrazen velkoměstu jako je blazeovanost. „Blazeovanost je

⁷⁸ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 139.

⁷⁹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 16.

⁸⁰ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 16.

především výsledkem rychle se střídajících a ve svých protikladech kondenzovaných nervových podráždění, z kterých, zdá se, pochází i stupňování velkoměstské intelektuálnosti; proto hloupí a apriorně duchovně nežijící lidé obvykle nejsou blazeováni. Tak jako je blazeovanost zapříčiněna nemírným požitkářským životem, protože ten tak dlouho vzrušuje nervy až po jejich nejsilnější reakce, po kterých přestává produkce jakýchkoli reakcí, tak si i neškodnější dojmy vynucují rychlostí a protikladností střídání co nejintenzivnější reakce, které lidi vláčejí natolik brutálně sem a tam, že ti vydávají poslední zbytky sil a při setrvávání ve stejném prostředí nemají čas na jejich obnovu. Takto vznikající neschopnost reagovat na nová vzrušení s přiměřenou energií je právě zmíněnou blazeovaností, podle které můžeme identifikovat každé dítě velkoměsta v porovnání s dětmi klidnějších a na změny chudších prostředí.⁸¹ Blazeovanost moderního člověka ale Simmel spojuje nejen s vysokou rychlostí a intenzitou podnětů ve velkoměstském prostředí, ale také s rozvojem peněžního hospodářství: „Podstatou blazeovanosti je otupení vůči rozdílnosti věcí – ne v tom smyslu, že se už nevnímají, že jsou lidé načisto otupení, ale v tom smyslu, že význam a hodnota rozdílnosti věcí a tím i věcí samotných je pocíťována jako něco nicotného. Blazeovanému se věci jeví ve stále stejných matných a šedých odstínech, ani jedna věc není hodna toho, abychom ji upřednostnili před věcí druhou. Tato duševní nálada je věrným subjektivním odrazem všudypřítomného peněžního hospodářství; tím, že peníze rovnoměrně vyvažují všechny rozmanitosti věcí, vyjadřují všechny kvalitativní rozdílnosti mezi nimi určitou cenou, tím, že peníze, které jsou bezbarvé a indiferentní, se stali generálním jmenovatelem, stali se i nejstrašnějším rovnostářem a beznadějně vyprazdňují jádro věcí, jejich zvláštnosti, jejich specifickou hodnotu, jejich jedinečnost.“⁸²

Simmelův rozbor modernity je psychologičtější než Baumanův. Simmel dialekticky předvádí, jak určitý jev působí na jedince, tento jedinec se – jsa ovlivněn tímto působením – nějakým způsobem chová, toto jeho chování pak určitým způsobem ovlivní společnost. Simmel však rozebírá především důsledky moderní doby pro individuálního člověka. Jeho pojetí života ve velkoměstě

⁸¹ Simmel, G. 2003. *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 38.

vyvolává spíše obavy než klid. Jevy, jež přisuzuje modernímu životu, nejsou nikterak pozitivní: uspěchanost, anonymita, blazeovanost lidí, pohrdavá averze a vzájemná cizost lidí. K takovému stavu přitom lidstvo došlo vývojem – skrze stále větší diferenciaci a specializaci.

Baumanův názor na modernitu také není optimistický. Moderní osvícenská idea pokroku a projekty absolutní racionalizace lidského světa pomocí techniky a plánování nevedou podle něj k osvobození lidstva, ale k jeho zotročení. Na to poukazuje především v dílech „Modernita a holocaust“ a „Modernita a ambivalence“.

Podle Baumana lze vyvodit klíčové informace o moderní společnosti ze zkušenosti holocaustu. Modernitu vidí Bauman ambivalentně: je v ní potenciálně obsaženo jak velké dobro a možnost blahobytu, tak také zlo a možnost způsobování utrpení. Prosazení se odvrácené části modernity vyústilo např. v holocaust. Jelikož faktory, jež vedly k holocaustu, jsou v modernitě imanentně obsaženy, můžeme říci, že forma, v jejímž rámci k holocaustu došlo, zůstává stejná, obsahy, jakými se projevuje, mohou být různé.

Simmel i Bauman ve svých dílech kromě obecného hodnocení doby ukazují i vliv, který má moderní doba na jednotlivé instituty mezilidské komunikace. Podle Simmela v moderní době dochází například k proměně přátelství; změnu tohoto institutu vidí jako důsledek vývoje, jež vede k větší diferenciaci: „[D]okonalá důvěrnost se [...] s prohlubující se rozdílností lidí zřejmě stává něčím stále obtížnějším. Možná, že moderní člověk musí příliš mnohé skrývat, než aby se mohl oddat přátelství v onom antickém smyslu; možná, že osobnosti jsou též – vyjma svých nejranějších let - příliš vyhraněně individualizované, než aby mohly dosáhnout plného vzájemného pochopení a prostého porozumění, k němuž přece vždy patří tolik vnitřního tušení a tvořivé fantazie zaměřené na druhého. Zdá se, že moderní způsob cítění se proto více přiklání k přátelstvím diferencovaným, tj. k takovým, která mají svůj základ vždy jen v jedné stránce osobnosti a ostatní

⁸² Simmel, G. 2003. *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 38 - 39.

stránky ponechávají nedotčeny.“⁸³ Tím se ovšem i z přátelství vytrácí morální rozměr, protože – jak říká Bauman – „[s]etrváčnicková kola adiaforizace se začínají roztáčet ve chvíli, kdy navázaný vztah spojíme pouze se zlomkem osobnosti, kdy předmětem vztahu jsou pouze vybrané (,věci se týkající‘, ,relevantní‘, ,užitečné‘, ,zajímavé‘) aspekty partnera. Pouze *plné* vztahy, vztahy zahrnující partnery jako *celé* bytosti (a to v prostorovém i časovém smyslu) jsou totiž natolik obsažné, aby pojaly i vzájemnou odpovědnost, bez níž se *morálka* vztahu nemůže naplnit“ (kurzíva je v originále).⁸⁴ Tak se i přátelství mění v pouhý epizodický svazek lidí, kteří spolu chtějí sdílet co nejvíce požitků.

Simmel si všímá i charakteru manželství v moderní kultuře. Podle něj „[o]btíže [...] vyrůstají ze specifické povahy moderní formy manželství ve srovnání s jeho formami v jiných kulturách: v těch manželství zásadně nebylo a není erotickou institucí, nýbrž institucí předem zaměřenou pouze na určité zvláštní cíle, zejména sociálně-ekonomického charakteru, nikoliv na sebevydávání celého člověka, které je příznačné pro erotické spojení; a protože moderní manželství se ve svém principu zakládá na erotickém spojení, vzniká teprve u něho problém oné dobrovolné zdrženlivosti, v níž spočívá diskretnost. V primitivních společnostech a častokrát i v antickém světě je ukájení milostných tužeb s manželstvím spojováno jen okrajově; manželství tu není uzavíráno – samozřejmě, že s výjimkami – na základě individuální přitažlivosti, nýbrž z důvodů daných svazky mezi rodinami, pracovními vztahy a zřetelem na potomstvo. [...] Nikdo ovšem nebude popírat, že i v moderním životě se manželství pravděpodobně uzavírá převážně z konvenčních nebo materiálních pohnutek. Idea moderního manželství však bez ohledu na to, kolikrát je uskutečněna, spočívá na společném sdílení veškerých životních obsahů určujících hodnotu a osudy osobnosti. A že tu tento požadavek existuje, i kdy jen v ideální rovině, nezůstává vůbec bez výsledků; častokrát poskytl dostatek prostoru a dal podnět k tomu, že nějaký svazek, původně velice nedokonalý, se rozvíjel ve svazek stále komplexnější.“⁸⁵

⁸³ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 77.

⁸⁴ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 106.

⁸⁵ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 79.

Je zajímavé, že Simmel přisuzuje instituci moderního přátelství na základě charakteru moderního citění jednostrannost a nekomplexnost, kdežto manželství vidí jako svazek komplexní, spočívající na sdílení veškerých životních obsahů.

Bauman zachycuje proměnu partnerství opačným směrem než Simmel – vidí jeho vývoj od komplexního celoživotního svazku ke svazku krátkodobému, spojeného více s uspokojováním materiálních tužeb, než s poskytováním sebe sama; Bauman partnerství spojuje se spotřebním způsobem života: „[E]xistuje silná tendence zacházet i se vztahy a partnerstvím jako s věcmi, které je třeba *spotřebovat*, nikoli produkovat [...]. Na spotřebním trhu jsou zdánlivě trvalé výrobky nabízeny často jen na ‚zkušební lhůtu‘; garantuje se vrácení peněz, jestliže zákazník nebude plně uspokojen. Pokud je ve vztahu podobně ‚konceptualizován‘ jeden z partnerů, není již hlavním úkolem obou partnerů ‚zajistit, aby partnerství fungovalo‘ - poznat, jak funguje v časech pohody i nepohody, v nemoci i ve zdraví, aby si vzájemně pomáhali v časech dobrých i zlých, aby se dokázali uskrovnit, bude-li potřeba, aby se rozhodli pro kompromis a obětovali se ve prospěch trvání unie. Místo toho jde jen o dosažené uspokojení z produktu, který je připraven ke konzumaci; jestliže uspokojení nedosahuje slíbeného standardu a očekávání anebo se již inovace obnosila spolu s potěšením, lze se domáhat žalobou rozvodu [...]. Následně se předpokládaná dočasnost partnerství může proměnit v sebenaplňující proroctví“ (kurzíva je v originále).⁸⁶ Zatímco u Simmela romantická idea moderního manželství vede ke komplexnímu naplnění manželství, u Baumana vede předpoklad dočasnosti závazků – v důsledku chování partnerů - ke sklonu těchto závazků, aby se krátkodobými opravdu staly; přitom se člověk svému partnerovi neodevzdává, naopak sám požaduje uspokojení.

Význačnou spojnicí mezi Simmelem a Baumanem můžeme najít v tvrzení, že moderní společnost ohrožuje samu sebe a přímo v její logice je zabudováno, že balancuje stále na hraně tohoto ohrožení. Simmel i Bauman se shodnou, že nástup modernity znamená postupné osvobozování individua od úzkých vazeb a utlačivých závislostí, které převažovaly v dobách, kdy byla společnost ještě

⁸⁶ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta. Str. 259 - 260.

složena z malých a netolerantních skupin a kdy se člověk nemohl stát členem širšího sociálního okruhu jinak než právě jen jako člen okruhu užšího. Moderní společnost přináší mnohost vztahů a na každém z nich je člověk účasten jen malou částí své osobnosti, což mu dává mnohem větší prostor pro svobodné rozhodování a přispívá k rozvoji jeho individuality. Moderní člověk je obklopen objekty, které jednak ovládají jeho potřeby a touhy, jednak ztěžují jeho orientaci ve světě. Přílišná dělba práce vede ke specializaci a zároveň k odumírání některých univerzálnějších schopností. Spolu s tím narůstá podle Simmela odcizení mezi osobou a jejími vlastními výtvary, neboť na rozdíl od řemeslníka se výrobce již nemůže nalézat ve svém výrobku, naopak – ztrácí se v něm. Podle Simmela i Baumana pak dochází k odcizení ve vztahu k ostatním lidem, protože není nutné odevzdat jim při kontaktu celou svou bytost. Nastupuje atrofie lidské duše. Keller u této části Simmelova postoje k modernitě spatřuje vliv německého kulturního pesimismu od Schillera po Nietzscheho.⁸⁷

Modernita se podle Simmela i Baumana projevuje jednak postupující diferenciací celého systému, jednak nárůstem individualizace, která je doprovodným rysem sociální diferenciace. Jak diferenciace, tak individualizace však mají ambivalentní charakter. Diferenciace sice zvyšuje svobodu jednotlivců, zároveň však vede k tomu, že narůstá rozštěpení mezi jednotlivými částmi rozrůzněného celku, které ztrácejí kontakt s částmi ostatními a ožívají stále více svým vlastním životem. Individualizace zase nedokáže překonat rozštěpení mezi dvěma složkami lidské osobnosti, tedy mezi tou částí člověka, která hledá blízkost a cestu k druhým lidem, a tou částí, která působí oddělení druhých lidí a projevují se distancí vůči nim.⁸⁸ Napětí, které tím vzniká, je popsáno jak v Simmelových esejích, tak u Baumana, který domýšlí důsledky popsané ambivalence modernity. Hlavní paradox moderní společnosti tkví v tom, že jednotliví lidé, ačkoliv jsou mezi sebou stále více a více propojeni a navzájem na sobě stále úžeji závislí, pocítují stále méně solidarity vůči druhým lidem. Tento zvláštní jev není dán selháním moderní společnosti, nýbrž opět přímo její povahou. Každý, kdo žije v moderní společnosti,

⁸⁷ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 387.

⁸⁸ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 387.

je závislý na činnosti obrovského množství druhých lidí, přitom je však na každém z nich jednotlivě stále nezávislejší, protože z každého potřebuje jen tu nejzaměnitelnější část. Právě sociální diferenciací přitom zvýšila zaměnitelnost a nahraditelnost všech. Nikdo se necítí solidární s konkrétním druhým, protože konkrétně jeho nepotřebuje. Nikdo ovšem nedokáže být solidární ani s celkem, který nutně potřebuje, protože celá společnost je příliš abstraktní entitou, než aby se na ni dal aplikovat vztah lidské solidarity.

Simmel sleduje v celých dějinách společnosti ambivalenci. Vždy sleduje napětí mezi životem a jeho formami, mezi pohybem a stálostí. Píše: „Celé dějiny společnosti se dají sledovat jako boj, kompromis, jako pomalu dosahované a rychle se ztrácející okamžiky usmíření, které se objevují mezi splnutím s naší sociální skupinou a individuálním odlišením od ní. [...] [V]ždy jde o jednu a touž formu duality, která se v biologické představě nakonec vždy objevuje jako protiklad mezi dědičností a variabilitou – zatímco první z nich je nositelkou obecného, jednoty, zklidněné stejnosti životních forem a obsahů, druhá je zdrojem nestálosti, rozmanitosti izolovaných prvků, neklidného vývoje jednoho individuálního životního obsahu v obsah jiný. Každá základní životní forma v dějinách našeho rodu představuje ve své oblasti určitý druh spojení zájmu na trvání, na jednotě a stejnosti se zájmem na změně, na zvláštním a jedinečném.“⁸⁹ Simmel tu vyjevuje více stránek každého jednotlivého jevu; nejde tu nutně o konflikt těchto stránek. Některé stránky mohou být vzájemně v souladu, některé mohou být vůči sobě v opozici.

⁸⁹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 101.

VIII. Odcizení

Prvek odcizení je možno hledat ve více pracích Simmela i Baumana. V jejich textech je odcizení spojováno s nejrůznějšími stránkami lidské společnosti; odcizení se nutně nevztahuje pouze k modernitě. Na příkladu odcizení se ukazuje možnost nalezení společného substanciálního jmenovatele Simmelových a Baumanových děl (nikoli jen použití stejných metod) při popisu různých jevů. Odcizení je v jejich dílech někdy chápáno jako příčina (například příčina holocaustu), jindy jako důsledek (například důsledek existence rozvinutého peněžního hospodářství).

Jednu z esejí v knize „Úvahy o postmoderní době“ Z. Bauman začíná slovy: „Ne každý městský život je moderní, ale každý moderní život je městský. Mluvit o ‚modernizaci‘ života neznamena nic jiného než mluvit o jeho připodobňování městskému životu [...]“⁹⁰ Rovněž Simmel ve své esejí „Velkoměsto a duševní život“ ztotožňuje moderní život s životem ve městě, když říká, že zkoumání vnitřního smyslu specificky moderního života a jeho produktů musí spočívat v hledání rovnosti, kterou struktury jako je velkoměsto zřizují mezi individuálními a nadindividuálními obsahy života. Do jisté míry tedy můžeme při komparaci zaměňovat život, jež jeden z autorů pokládá za typický pro velkoměsto, s životem, který druhý pokládá za charakteristický pro moderní dobu.

Ve velkoměstě Simmel upozorňuje „na zrádnou rychlost, jíž se mění dojmy a vztahy, na nivelizaci a zároveň vyhrocenost individualit, na stěsnanost a právě jí vynucenou zdrženlivost a distancovanost.“⁹¹ Simmel odcizení analyzuje z hlediska psycho-sociálního, sleduje reakce člověka na velké množství a vysokou intenzitu impulsů, jež na něj ve velkoměstě dorážejí. Stejným způsobem (i když za použití květnatějšího jazyka) pracuje i Bauman, aniž by na Simmela explicitě odkazoval: „[S]ignálů je na trase vždycky více, než mohou oči zaznamenat a

⁹⁰ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 95.

mozek absorbovat – dokonce více, než kolik jich poutník potřebuje k tomu, aby došel tam, kam směřuje; musí proto mezi signály vybírat, odlišit důležité od nepodstatných, oddělit zrno informace od plev šumu; někdy musí silou představivosti vykouzlit smysl tam, kde se jakýkoliv smysl beze stopy ztrácí“⁹².

Simmel označuje velkoměstskou individualitu za určitý sociální typ. Podle něj je psychologickou základnou, z které typ velkoměstské individuality vychází, stupňování nervového života, které vyplývá z rychlého a neustálého střídání vnějších a vnitřních dojmů. Velkoměstský život pak Simmel dává do protikladu k životu v maloměstě a na venkově. Tento kontrast je podobného charakteru jako Tönniesovo rozlišování mezi *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*, nebo Durkheimovo rozlišování společností, ve kterých převládá mechanická nebo organická solidarita. Simmel rozlišuje „intelektuální charakter velkoměstského duševního života v protikladu k maloměstskému způsobu života, který je založen spíše na duševním stavu a emocionálních vztazích, neboť mají svůj původ v neuvědomělejších vrstvách duše a vyrůstají v podstatě z klidné rovnoměrnosti kontinuálních zvyklostí. Rozum je naproti tomu umístěný do přehledných, vědomých a nejvyšších vrstev naší duše. Ten je nejprizpůsobivějším místem z našich vnitřních sil; pokud se rozum vyrovnal se střídáním a protikladností jevů, nepotřebuje otřesy a zkoumání svého nitra, do stejného rytmu událostí se umí vtěsnat pouze konzervativní *mysl*“ (kurzíva je v originále).⁹³ Nutno poznamenat, že Simmelova díla o penězích nejsou pouhou úvahou o pozitivních a negativních důsledcích peněžní ekonomiky, obsahují v sobě zároveň analýzu procesu odcizování v rámci historického vývoje.

Vzhledem k tomu, že je možno považovat velkoměstské prostředí, o kterém hovoří Simmel, za prostředí typické pro moderní život, můžeme nalézt některé faktory, jež Bauman pokládá za moderní a jež mohly vést k holocaustu, za odhalené již v Simmelově díle. Simmel hovoří o tom, že ve velkoměstě vládne rozum, nikoli emoce. Dále říká: „Velkoměsta jsou odedávna sídly peněžního hospodářství,

⁹¹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 126.

⁹² Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 95.

⁹³ Simmel, G. 2003. *O podstatě kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 35.

neboť rozmanitost a koncentrace hospodářské směny dává prostředkům směny důležitost, kterou by nepatrnost venkovské směny nedovolila. Peněžní hospodářství a vláda rozumu spolu velmi úzce souvisí. Spojuje je čistá věcnost v zacházení s lidmi i s předměty, která je velmi často symbiózou formální spravedlnosti a bezohledné tvrdosti. Čistě rozumový člověk je vlastně vůči všemu individuálně lhostejný, protože z individuality vyplývají vztahy a reakce, které přesahují logický rozum – podobně individualita nevstupuje do peněžního principu. [...] Všechny emocionální vztahy mezi osobami jsou založené na jejich individualitě, zatímco rozumové vztahy s lidmi kalkulují jako s čísly, jako s v podstatě lhostejnými prvky, které jsou zajímavé jen podle svého měřitelného výkonu – přesně tak, jak velkoměšťan přepočítává své dodavatele a odběratele, své služebnictvo a často též osoby, s kterými se obchodně stýká, zatímco při kontaktech s malým okruhem, v kterém nevyhnutelně bližší poznání individualit právě tak nevyhnutelně vyvolává srdečnější chování, jde naopak o čistě objektivní hodnocení služby a protislužby. Podstatné v hospodářsko-psychologické oblasti je, že v primitivnějších poměrech se vyrábí pro zákazníka, který si zboží objedná, takže se výrobce a odběratel navzájem znají. Moderní velkoměsto se však skoro úplně žije výrobou pro trh, tzn. pro celkem neznámé odběratele, kteří se nikdy neobjevily v zorném poli skutečných výrobců. Tím nabývá zájem obou stran nemilosrdnou věcnost a jejich rozumově kalkulující hospodářský egoismus se vůbec nemusí obávat opačného vlivu ze strany nepostihnutelných osobních vztahů.⁹⁴ Simmel tak postihuje podstatu dehumanizace, totiž redukci vztahů na kvantitativní veličiny. Bauman pak již aplikuje známé skutečnosti, vč. role peněz, na byrokracii a posléze holocaust: „Dehumanizace začíná v okamžiku, kdy předměty byrokratické činnosti mohou být a jsou v důsledku distance redukovány na soubor kvantitativních veličin.“ Byrokraté „[m]ají co dělat pouze s finančními dopady svého jednání. Jejich předmětem jsou peníze.“⁹⁵

Simmel nicméně upozorňuje, že přes odcizující působení peněžního styku je díky penězům počet vazeb mezi lidmi mnohem vyšší než v minulosti: „Tím, že [...]

⁹⁴ Simmel, G. 2003. *O podstatě kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 36 - 37.

⁹⁵ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 155.

umožňují dělbu produkce, peníze lidí nevyhnutelně vzájemně spojují, neboť každý nyní pracuje pro druhého a teprve prací všech vzniká komplexní ekonomická jednota, která doplňuje jednostranný výkon jednotlivce. A tak jsou to nakonec peníze, které zakládají mezi lidmi nesrovnatelně víc vazeb, než jich kdy existovalo v dobách feudálních svazků či svévolného sjednocování [...].⁹⁶ Sice narostl počet vazeb mezi lidmi, ale snížila se jejich intenzita. Otevřel se tak prostor pro individualizaci a zároveň došlo – i v historickém vývoji - k odcizování. „[Č]lověk žijící v oněch dřívějších ekonomických epochách byl sice k v poměru vzájemné závislosti k daleko menšímu okruhu lidí, ti však byli a zůstávali determinováni individuálně, zatímco my jsme dnes mnohem závislejší na dodavateli obecně, jednotlivce však často a podle libosti střídáme: na jakémkoliv *určitém* dodavateli jsme mnohem nezávislejší. Právě takový vztah může vést k silnému individualismu, neboť tím, co lidi navzájem odcizuje a každého odkazuje jen na jeho vlastní osobu, není izolovanost od ostatních, nýbrž vztah k nim, při němž je lhostejné, o koho právě jde, tedy jejich anonymita, nepřihlížení k jejich individualitě“ (kurzíva je v originále).⁹⁷

Simmel de facto poukazuje na vliv peněz jakožto nástroje globalizace, když říká, že „peníze konečně vytvořily pro všechny lidi tak širokou rovinu společných zájmů, jaká v dobách naturálního hospodářství absolutně nebyla možná; připravily půdu pro bezprostřední vzájemné porozumění a přinesly rovnost pravidel, jež zřejmě mimořádnou měrou přispěla ke zrodu oné licoměrné podoby *všeobecně lidského*, která od minulého století hraje tak velkou úlohu v kulturních a sociálních dějinách [...].“ (kurzíva je v originále).⁹⁸

Podle Simmela dochází k tomu, že člověk se musí v moderní době přizpůsobovat tlaku vnější společnosti: „Přesnost, vypočitatelnost, exaktnost, které jsou vynuceny komplexností a rozsahem velkoměstského života, nejenže velmi úzce souvisí s peněžně-hospodářským a intelektuálním charakterem velkoměsta, ale musí ovlivňovat i obsahy života a podporovat potlačování iracionálních, instinktivních,

⁹⁶ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 11 - 12.

⁹⁷ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 12 – 13.

⁹⁸ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 12.

suverénních bytostných stop a impulsů, které chtějí jako takové určovat formu života namísto toho, aby ji přijaly z vnějšího prostředí jako všeobecnou a schématicky precizovanou.“⁹⁹ Podle Simmela tedy modernita na člověka působí utlačivým způsobem a potlačuje vlastnosti, jež jsou mu přirozeně dány. Takové tvrzení není daleko od Baumanových tezí o předspolečenských zdrojích morálky: „Jelikož odpovědnost je existenciálním modem lidského subjektu, morálka je primární strukturou intersubjektivního vztahu v té nejčistší podobě nepoznamenané jakýmkoli ne-morálními faktory [...]. A protože podstatou morálky je povinnost vůči druhému (nikoli závazek), a to povinnost, která předchází veškerou zainteresovanost, kořeny morálky sahají hluboko pod společenské mechanismy, jako jsou struktury nadvlády nebo kultura. [...] Morálka není produkt společnosti. Morálka je něco, čím společnost manipuluje – co využívá, přesměrovává, blokuje.“¹⁰⁰ Stejně jako Simmel i Bauman se tedy domnívá, že moderní společnost působí na člověka utlačivým způsobem, když mu znemožňuje projevit svou pravou tvář. Na rozdíl od Simmela však člověku přisuzuje přirozené morální citění, o jehož původu Simmel mlčí. Simmel tolik nehovoří o původu přirozenosti člověka, jako spíše o tom, jak se tato přirozenost projevuje při střetu se silami společnosti.

Bauman se ve svých úvahách o příčinách holocaustu Simmelovi v mnohém přibližuje. Jako jednu z příčin holocaustu Bauman vidí vzdálenost vykonavatelů příkazů od důsledků jejich činů, která je příliš velká na to, aby mohla vzbudit morální citění. Svou úlohu sehrála i složitost byrokracie, kde každý úředník dělá pouze část práce, jež je nezbytná pro to, aby došlo k holocaustu. Simmel již při analýze společenské úlohy peněz hovořil o tom, že podstata každé vyšší kultury spočívá v tom, že „v protikladu k primitivním poměrům nejsou už záměry lidí jednoduché a na první pohled zřejmé, nýbrž postupně se stávají tak obtížnými, komplikovanými a vzdálenými, že pro jejich uskutečnění je zapotřebí mnohačlenné struktury prostředků a aparátů, mnohastupňové, oklikou vedoucí cesty přípravných kroků. Ve vyspělejších poměrech může sotvakdy vést k cíli už

⁹⁹ Simmel, G. 2003. *O podstatě kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 37.

¹⁰⁰ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 252.

první krok, a nejenže je třeba nějakého prostředku, ale ani ten dost často není dostupný přímo; musí tu být celé množství prostředků, které se navzájem podepírají a které nakonec vyústí v konečný účel.“¹⁰¹ Bauman tedy ve své studii o holocaustu aplikoval to, co již bylo Simmelovi známé, na konkrétní fenomén, jež se v moderní době udál. Můžeme z toho vyvodit, že Simmel se nemýlil, když říkal, že za různorodými obsahy lze nalézt určité společné formy. Na základě odhalení existence forem je pak možné do značné míry predikovat budoucnost.

Lidé v současné společnosti navazují kontakty nahodilě; lidi, se kterými přicházíme do styku bereme jako zaměnitelné – například lékař je pro nás důležitý pouze z hlediska své odbornosti, jeho soukromý život nás nezajímá. Tohoto pojmání lidí jako zaměnitelných typů si všiml Simmel i Bauman. Simmel ukazuje, že ve velkoměstě dochází k odcizení, které může přejít dokonce k averzi k druhým: „Duševní postoj velkoměšťanů ve vzájemných vztazích by se dal z formálního hlediska označit za rezervovaný. [...] [P]okud se nemýlím, vnitřní stránkou vnější rezervovanosti není jen lhostejnost, ale častěji, než jsme si vědomi, i tichá averze, vzájemná cizota a odpor, který se v okamžiku neopatrného dotyku může dokonce změnit na nenávist a boj. [...] Sféra lhostejnosti není přitom tak velká, jak se na první pohled jeví; aktivita naší duše odpovídá přeci skoro na každý dojem ze strany jiného člověka určitým pocitem, jehož neuvědomělost, letmost a proměnlivost se potom zdánlivě dostává na úroveň indiferentnosti. Ta je však pro nás stejně nepřirozená, jako jsou nesnesitelně mlhavé libovolné vzájemné sugesce, a před těmito dvěma typickými nebezpečími velkoměsta nás chrání antipatie, latentní a počáteční stadium antagonismu; antipatie způsobuje odstup a odvrácenost, bez kterých by se takový život vůbec nedal vést [...].“¹⁰² Simmel i Bauman rozebírají odcizení jakožto subjektivní pocit, který člověk má, setká-li se s moderní povahou doby; setkává-li se neustále s novými lidmi. Simmel ale stejný odcizující princip, který spočívá v absenci jedinečnosti, dokázal přenést i do popisu intimního vztahu: „Erotické vztahy ve stadiu první vášně onu generalizující myšlenku velmi rozhodně odmítají: láska jako tato tu ještě vůbec nikdy nebyla –

¹⁰¹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 18.

¹⁰² Simmel, G. 2003. *O podstatě kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 38 - 39.

ani s milovanou osobou, ani s našimi city vůči ní se nedá nic srovnávat. Odcizení přichází obvykle v tom okamžiku – a je těžké rozhodnout, zda jako příčina, či jako následek -, kdy ze vztahu vymizí tento pocit jedinečnosti; skeptický postoj vůči jeho hodnotě, kterou má sám o sobě a pro nás, se spojuje přímo s myšlenkou, že i tímto vztahem se koneckonců jen naplňuje obecně lidský osud, že se prožívá něco, co bylo prožito už tisíckrát, a že kdybychom náhodou nepotkali zrovna tuto osobu, byla by pro nás stejného významu nějaká osoba jiná. A něco z toho asi nechybí v žádném vztahu, protože to, co je společné dvěma, není snad nikdy společné *pouze* jim, nýbrž i obecnému pojmu, který v sobě zahrnuje ještě mnoho jiného, mnoho *možností* stejného.“ (kurzíva je v originále).¹⁰³ Simmel tu jako příčinu odcizení vidí – stejně jako v eseji „Peníze v moderní kultuře“ - obecné rozšíření jednoho typu vztahu. Peníze způsobují, že se vytrácí cit subjektů pro specifické; u lásky se jedná rovněž o ztrátu pocitu specifčnosti daného vztahu. Bauman při analýze holocaustu aplikuje stejný princip – vytvoření typového Žida, jeho chápání nikoli jako jedinečného člověka, ale jako sociálního typu vede ke ztrátě citu pro rozlišení jedinečnosti a k mravní lhostejnosti.

Simmel hovoří i o tom, že existuje ještě jiný druh „cizosti“, „u něhož jsou vlastnosti společné na základě něčeho obecnějšího, přesahujícího jednotlivé strany, přímo vyloučeny: typický je zde třeba poměr Řeků vůči barbarům nebo všechny případy, kdy se druhému upírají právě ty obecné vlastnosti, které jsou pocíťovány jako v nejvlastnějším smyslu a pouze lidské. Jenom zde v sobě ‚cizinec‘ nemá žádný pozitivní smysl, vztah k němu je ne-vztahem, není tu tím, oč běží, není členem skupiny samé.“¹⁰⁴ V Simmelově analýze by ovšem neměl mít tento typ cizosti místo, jelikož význam pojmů je třeba chápat ve smyslu, jaký vyplývá z jejich definice. A Simmel na začátku své eseje hovořil o tom, že „být cizincem [...] představuje zcela pozitivní vztah, [...] [c]izinec je prvkem skupiny jako takové [...]“.¹⁰⁵ Podle tohoto vymezení potom nejsou osoby jakými byli barbari v chápání starověkých Řeků cizinci, barbari nejsou prvkem skupiny; neměli by tak být pod pojem cizince subsumováni.

¹⁰³ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 32.

¹⁰⁴ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 31 – 32.

¹⁰⁵ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 26 a 27.

Bauman definuje společenskou „cizost“ podobně jako Simmel - pro oba cizost vyplývá z neznalosti potenciálních i skutečných činů druhých. Bauman tvrdí: „[Z]áměrům jiných lidí není možné zcela porozumět a jejich pohyby nelze úplně předvídat, a proto je v putování vždycky obsažen prvek rizika a náhody [...]. Mezeru, hiát mezi tím, co by bylo k bezchybné navigaci třeba znát, a tím, co člověk o faktických a možných pohybech jiných lidí skutečně ví (nebo si myslí, že ví), vnímá obyvatel moderního města jako „cizost“ jiných lidí (a sebe samého v jejich společenství). Právě tento hiát, tato mezera konstituuje a definuje potkávané osoby jako *cizí*“ (kurzíva je v originále).¹⁰⁶ Dovedeme-li Baumanův výrok ad absurdum, dojdeme k závěru, že absolutní znalosti člověka (jakožto opaku jeho cizosti) může být ex definitione dosaženo až tehdy, stane-li se z člověka de facto robot, u něhož neexistuje nepředvídatelnost jednání; takový člověk jedná přesně tak, jak je očekáváno.¹⁰⁷ Baumanova definice ztotožňuje cizost z neznalostí, čímž se z „cizosti“ vytrácí „lidskost“ a důvěrnost. Baumanovi zde schází bližší diferenciací různých druhů chování. Vezmeme-li chování vysoce důvěrné, například chování zamilovaných milenců, nepředvídatelnost chování jednoho z milenců druhým často důvěrnost ve vztahu silně utvrzuje, nikoli rozrušuje. Jedná se totiž o nepředvídatelnost, jež je zasazena v určitém předvídatelném a intimním rámci. I ve velkoměstě takový předvídatelný rámec existuje, předvídatelné tu ale je obecnější chování. Z toho vyplývá, že důležitou roli v odcizení hraje míra obecnosti rámce, na jehož úrovni je chování ještě předvídatelné.

Bauman hovořil v „Modernitě a holocaustu“ o tom, proč právě Židé byli usmrcováni. Příčinu našel v tom, o čem mluvil i Simmel, který Židy považuje za příklad cizinců. „[C]izinci nejsou vnímáni jako individua, nýbrž pouze jako cizinci jednoho určitého typu. [...] V daňových záležitostech byl každý jiný občan

¹⁰⁶ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 95 a 96.

¹⁰⁷ K tomuto pojetí se můžeme dostat i tehdy, když budeme vycházet z Baumanova tvrzení, že jedním z řešení, jímž bylo navrhováno redukovat nepředvídatelnost, byla proměna světa v zrutinizovaný svět cizoty, tj. svět opakovatelných činů, které jsou podřízeny vzorcům, jež je možné se naučit nazpaměť; proměna ve svět zbavený nahodilosti. Viz Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 97.

vlastníkem určitého majetku a jeho daň se mohla měnit podle změn, jimiž majetek procházel. Žid byl však jako daňový poplatník v první řadě Židem, a tím se jeho daňová situace vyznačovala jistým neměnným prvkem [...].¹⁰⁸

¹⁰⁸ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 32.

IX. Etika a morálka

Podle Simmela „naše jednání v souladu s povinností je mravné teprve tehdy, když nás k němu nevede jeho vnější obsah a účel, nýbrž fakt, že je prostě povinností“.¹⁰⁹ Podobně to vyjádřil v jiné eseji: „[T]eprve tehdy, když mravní povinnost je plněna jen proto, že je povinností, bez ohledu na to, jak proměnlivé jsou obsahy, jimiž je plněna a jež dříve samy určovaly vůli, stává se ‚mravností‘.“¹¹⁰ Simmel ve svém základu u problému mravnosti vychází z Kanta, ale také jej kritizuje, a to včetně jeho kategorického imperativu, který „považuje za příliš egalitářský a málo individualistický. Kantova výzva: ‚Jednej tak, aby se tvé jednání mohlo stát maximou pro ostatní‘ má být podle Simmela radikalizována a měla by znít: ‚Jednej morálně, i když víš, že druzí tak buď jednat nejsou schopni, anebo tak jednají jen proto, že musí‘.“¹¹¹

Bauman s takovým přenesením odpovědnosti na jedince v zásadě souhlasí. Podle jeho mínění se může člověk stát mravně odpovědným pouze v podmínkách volby. „Tvrzení ‚není Boha‘ znamená toto: není síly mocnější, než je lidská vůle, která je schopna zlomit odpor člověka a donutit jej k morálce. A není vznešenější, důvěryhodnější a důstojnější autority, než jsou lidské předtuchy a intuice - autority, která by mohla přesvědčit bloudící a pochybující, že činy, jež se jim jeví jako ctnostné, šlechetné a spravedlivé, jsou opravdu takovými, za jaké je považují, autority, jež by dokázala přivést zatoulané zpět na cestu ctnosti.“¹¹² Dle Baumana je současnost koncem „věku etiky“, ale zároveň počátkem „věku morálky“. „Lidé jsou vrženi do postmoderní společnosti a nemají kam utéci: musí se podívat do tváře vlastní mravní nezávislosti a tedy vlastní mravní odpovědnosti, kterou jim nelze vzít, ale již se ani nemohou zříci.“¹¹³

¹⁰⁹ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 105.

¹¹⁰ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 60.

¹¹¹ Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. Str. 332.

¹¹² Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 126.

¹¹³ Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON. Str. 163.

K analýze vztahu mezi společností a morálním chováním Baumana dovedla analýza holocaustu.¹¹⁴ Bauman odmítá, že by se morální chování rodilo z činnosti společnosti a bylo udržováno činností společenských institucí, odmítá tezi, že společnost je v podstatě humanizujícím, umravňujícím nástrojem a že v souladu s tím lze výskyt nemorálního chování, pokud nejde o zcela okrajovou záležitost, vysvětlit jedině jako výsledek špatného fungování ‚normálních‘ sociálních mechanismů. Silné morální pudy mají podle Baumana předspolečenský původ. Společnost možnost nemorálního chování spíše zvětšuje než zmenšuje. „Při bližším pohledu se tak může ukázat, že to, co se prezentuje a pojímá jako divoštví, které je třeba zkrotit a potlačit, není nic jiného než morální pud, který měl civilizační proces neutralizovat a nahradit kontrolními tlaky vycházejícími z nové struktury nadvlády. Jakmile byly morální síly spontánně vyrůstající z lidské blízkosti zneplatněny a paralyzovány, získaly nové síly, které je nahradily, nevídaný manévrovací prostor. [...] Mezi společenskými výdobytky ve sféře řízení morálky je třeba jmenovat: sociální produkci vzdálenosti, která buď anuluje, nebo oslabuje tlak morální odpovědnosti; nahrazení morální odpovědnosti technickou, která prakticky zakrývá morální význam jednání, a techniku segregace a separace, jež napomáhá lhostejnosti k situaci Druhého, která by jinak podléhala morálnímu hodnocení a vyvolávala morálně motivovanou reakci. Také je nutno vzít v úvahu, že všechny tyto mechanismy nahlodávající morálku dále posiluje princip svrchovanosti státní moci uzurpující si nejvyšší etickou autoritu ve jménu společnosti, jíž vládne.“¹¹⁵ I Simmel v souvislosti s analýzou peněžního hospodářství přisuzuje indiferentnímu charakteru věcí moderní doby vliv na to, že člověk se může snadno chovat nemorálně, neboť své chování z morálního hlediska nehodnotí. Podle Baumana je nutné, aby se morální povinnost spolehla na svůj původní zdroj: na bytostnou odpovědnost za Druhého. „Sociálně vnucované morální systémy mají základ ve skupinách, které je prosazují – v pluralitním heterogenním světě jsou tedy nenapravitelně relativní. *Tento relativismus se však netýká lidské ‚schopnosti rozeznat, co je správné a co špatné‘* (kurzíva je v originále).¹¹⁶

¹¹⁴ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 235.

¹¹⁵ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 270.

¹¹⁶ Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON. Str. 246.

X. Závěr

Jeden z přínosů Simmelova díla nepochybně spočívá v jeho schopnosti popisovat společnost své doby novým způsobem, prostřednictvím krátkých úvah, které postihují pouze určitý aspekt rozmanitosti určitého jevu. Popisem a vysvětlováním nejobyčejnějších jevů života skládá Simmel mozaiku skutečnosti, na kterou dokáže nahlížet z více úhlů. Simmel vyniká schopností pozorovat všední jevy odborným zrakem; na všechny dokáže aplikovat určité základní myšlenkové schéma. Pro jeho aplikaci přitom Simmel používá sociologickou esej, která se zdá být pro zobrazení mnohazměrnosti života vhodným útvarem, neboť jí není cizí používání synonym a metafor (jež se však ve standardních vědeckých pracích téměř nevyskytují). Použití sociologické eseje znamená možnost hry s jazykem a názorného zobrazení toho, jak proudy života usilují o narušování forem, v nichž jsou vázány.

Simmel vágním chápáním popisovaných jevů, jež je těžké exaktně vymezit, narušuje požadavky na formu práce. Tím, že Simmel popisuje jevy, které standardně nebyly pokládány za udržující společnost, předjímá nutnost studia společnosti jako entity, v níž jsou jevy provázány složitým předivem vztahů. Přitom nechápe povahu vztahů jednoznačně – v každém vztahu odhaluje ambivalenci.

Do jisté míry Simmel zakládal své práce na spekulacích, jež nebyly podepřeny důkazy. Sám přiznává, že „názorný a vědecky spolehlivý obraz procesů, jež označujeme jako duševní, nám naprosto chybí“¹¹⁷, přitom jeho analýzy byly založeny na psycho-sociální analýze a subjektivním vnímání okolí. I on sám říká, že „vyhledává procesy, které se odehrávají v individuích“.¹¹⁸

¹¹⁷ Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Str. 71.

¹¹⁸ Simmel, G. 2003. *O podstatě kultúry*. Bratislava: Kalligram. Str. 200.

Ve vztahu k Baumanovi se také můžeme setkat s akademickou kritikou způsobu jeho práce, protože „kde není přesný jazyk, kde forma eseje a metafora vystřídaly fakta a pojmy, kde styl nahrazuje logickou argumentaci – tam není půda pro *teorii* a příslušnou diskusi“ (kurzíva je v originále).¹¹⁹

Abychom ovšem zhodnotili přínos Simmela a Baumana, měli bychom klást důraz spíše na schopnost pronikavě myslet a nacházet nové vztahy a řešení tam, kde je jejich předchůdci neviděli. Simmel dokázal díky analýze peněz a velkoměsta objasnit způsob moderního myšlení. Ukázal vliv, jaký mají peníze na vztahy mezi lidmi. Především však jeho přenesení důrazu z produkce na monetární hospodářství – v protikladu k Marxovi - umožnilo analyzovat současnou epochu v termínech spotřeby, která je pro naši dobu příznačná. Simmel též upozorňoval na nesporný vliv kulturních faktorů při vývoji společnosti a odmítl ekonomický redukcionismus. Zobrazením mnohoaspektovosti jevů Simmel předznamenává metodologický pluralismus. Také zpochybnění jasných hranic mezi subjektem a objektem je přínosným Simmelovým počinem, který ukázal, jakou cestou by se měla ubírat sociální studia.

Na Simmela navázal Bauman, když převzal formu sociologické eseje. I způsob uvažování je u něj podobný jako u Simmela. Také Bauman dokáže odkrývat překvapivé vztahy, a to i díky snaze o nacházení ambivalence v pozorovaných jevech – přínosným se jeví odhalení dvojí tváře modernity a prezentace holocaustu jako jevu, jež má svůj základ v samotných předpokladech modernity. Důrazem na etiku se Bauman liší od jiných „postmodernistů“ - ti se často vyznačují silným sklonem k relativismu.

Oba autoři mají některé shody v biografiích, jež mohly ovlivnit jejich tvorbu. Ani jeden z nich nebyl konvenční součástí společnosti, v níž žil. Simmel i Bauman byli pronásledováni za svůj židovský původ. Pozici cizince si Bauman navíc vyzkoušel poté, co emigroval z Polska. Oba tvoří v době, kdy dochází ke krizi modernity a

¹¹⁹ Hubík, S.: „Zygmunt Bauman – úvahy o postmoderní době“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997, str. 222.

jejich způsob popisu krize vychází ze stejných základů. U Baumana pak velkou úlohu hrála nutnost zakusit holocaust.

Simmelův přínos spočívá v tom, že společnost viděl jako síť vztahů, která je příznačná pro dobu, v níž žijeme v současné době. Simmel upozornil, jak díky penězům může docházet k nárůstu spotřeby a ke změně životního stylu. V těchto pasážích Bauman na Simmela navazuje a konzum spojuje s globalizující se společností. Simmel i Bauman připisují značný význam konkrétnímu, nikoli abstraktnímu; tím je umožněno postupovat případ od případu různým způsobem.

Simmel v mnohém navazoval na Kanta (např. u tzv. sociologických apriori nebo u transcendentální dialektiky); tuto část Simmelovy práce však Bauman příliš nereflktuje a více oceňuje jeho esejistické úvahy, v nichž realitu popisuje fragmentárním způsobem, odkrývá ambivalenci jevů, používá intersubjektivní přístup, důraz klade na kulturní faktory a užívá sociálních typů. I Baumanova hermeneutická metoda v sobě nese otisk Simmelova stylu.

Ačkoli Simmel není morálním relativistou a upozorňuje na nebezpečí, jež pro morálku znamenají peníze, přeci jen na ni klade menší důraz než Bauman, který se domnívá, že morálka má předspolečenský původ. Oba však souhlasí s tím, že společenské síly individuum zbavují možnosti chovat se způsobem, jež je mu bytostně vlastní.

Různé znaky, jež se v Baumanových dílech vyskytují, můžeme nalézt u více autorů – například dehumanizace v rámci byrokracie se objevuje u M. Webera, flexibilita a fluidita reality u A. Gramsciho, zbavování se odpovědnosti v důsledku neosobnosti pravidel u M. Croziera, možnost určení významu života jedincem v autonomní společnosti u C. Castoriadise apod. Jelikož Bauman ne vždy na své zdroje odkazuje, je někdy obtížné zjistit, od koho určitou myšlenku převzal. Nicméně i přesto, že nelze přesně konstatovat, z kterých zdrojů Bauman jednotlivé myšlenky ve své tvorbě čerpá, jelikož jsou vlastní více autorům, to, co jej přibližuje Simmelovi, je *soubor* rysů, který je příznačný pro texty obou.

Posoudíme-li jednotlivá Baumanova díla, zejména pak jeho eseje, jako celek a porovnáme-li je se Simmelovými texty, podobnost prací bude zjevná.

Summary

Reflection of Simmel's work in Bauman's writings

This paper aims to compare the writings of Georg Simmel with the work of Zygmunt Bauman. It is checked up in which substantial areas, as well as sociological methods, Zygmunt Bauman has followed Georg Simmel.

In the first chapter there is described the objective and methods of this thesis. In this paper an application of comparative method prevails. The examined phenomenon is decomposed into elementary components that are subsequently compared.

Bauman appreciates Simmel especially for his way of writing; however, he follows him also in substantial matters. The use of sociological essay is typical of works of both authors. Both speak about intersubjectivity, not about objectivity. This is typical of post-modern authors. Simmel and Bauman use a concept of "social type" for their explanations. Both explain phenomena with the aid of ambivalence. Simmel and Bauman are both focused on the life in a metropolis. They delineate a way of life there, and try to show alienating consequences for a human being.

In the second chapter of this paper I try to trace substantial forces that could influence a way of work of both authors, and furthermore, I try to discover similarities and differences. Both are Jews; for this reason they had often problems in their life and academic career. Both were living in time of crisis of modernity. Bauman was strongly influenced by his experience with holocaust. Thus, unlike other post-modern authors, we can find a call for humanity and for abidance by ethical rules in his books.

In one of the further chapters there are described methods of work of both authors. Simmel's way of work is strongly influenced by Immanuel Kant. This fact enables Simmel to connect several things that are essential to the description of social reality: an observer of social reality, an object of observation and the unity of society. Simmel is one of the first representatives of pluralism in social sciences. He found that the knowledge is fragmentary and its content depends on the interpretation. Bauman follows these ideas by using a so-called hermeneutical method. Bauman's results are similar to those of Simmel; however, he stresses much more ethical and moral problems. Bauman as well as Simmel cancel a dichotomy between a method and a theory.

In the following chapters I demonstrate concrete aspects of work that occur in writings of both sociologists. Thus, I show what they mean by "ambivalence", how they use a concept of "social type", why they speak about alienation and how they envisage modern - or post-modern - society. Both share a view that institutional frameworks in society are disrupting and, consequently, a modern life is of liquid character. Simmel states that even honest people could commit bad things. It stems from the fact that in our type of society the individual relationship to certain phenomena is broken. Simmel applies this rule when he speaks about money; Bauman uses it while analysing holocaust. Indifference, suppression of responsibility, alienation and aloofness are typical features of current society according to both scientists. Thanks to Simmel's analysis of monetary economy it was possible to turn the orientation of economics from production to consumption. Simmel's view on society shows that society does not have to be considered as a hierarchical order, it is rather a complicated net of relations.

Bauman's ideas are undoubtedly similar to those of Simmel. However, we cannot prove that Simmel's writings are the source of Bauman's findings. Particular features occurring in works of both are typical also of other authors. Nevertheless, the similarity of a *set* of traits is striking, and therefore, we can say that Simmel has markedly contributed to our understanding of post-modern society that is analyzed in Bauman's works.

Použitá literatura

- Bauman, Z.: „Freud, Kafka, Simmel. Průba hermeneutiky sociologické.“ In Rewers, E. (ed.) 1995. *Pojednanie tożsamości z różnicą?* Poznań: Humaniora.
- Bauman, Z. 1998. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. 2000. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá Fronta.
- Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Z. 2002. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- Bauman, Z. 2003. *Liquid Love: on the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON.
- Bauman, Z. 2003. *Svoboda*. Praha: Argo.
- Bauman, Z. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Z. 2004. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON.
- Beilharz, P. (ed.) 2001. *The Bauman Reader*. Malden: Blackwell.
- Best, S.: „Zygmunt Bauman: Personal Reflections within the Mainstream of Modernity“, *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2, 1998. Str. 311 – 320.
- Blackshaw, T.: „Interview: With Professor Zygmunt Bauman“, *Network, Newsletter of the British Sociological Association*, No. 83, 2002. Str. 1 – 3.
- Blackshaw, T. 2005. *Zygmunt Bauman*. London and New York: Routledge.
- Coser, L. A.: „Georg Simmel’s Style of Work: A Contribution to the Sociology of the Sociologist“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 63, No. 6, 1958. Str. 635 – 641.
- Frisby, D. 2002. *Georg Simmel*. London: Routledge-Taylor & Francis Group.
- Hubík, S.: „Zygmunt Bauman – úvahy o postmoderní době“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997. Str. 217 – 223.

- Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON.
- Kolektiv autorů 1982. *Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20. století*. Praha: Svoboda.
- Levine, D. N.: „Simmel as a Resource for Sociological Metatheory“, *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 2, 1989. Str. 161 – 174.
- Petrusek, M.; Reifová, I.: „Deset otázek profesoru Zygmuntu Baumanovi“, *Sociologický časopis*, č. 2, 1997. Str. 203 –216.
- Petrusek, M.: „Simmel a Masaryk“, *Sociologický časopis*, č. 3, 1997. Str. 367 - 376.
- Simmel, G.: „How is Society Possible.“, *American Journal of Sociology*. Vol. 16, 1910 – 1911. Str. 372-391.
- Simmel, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON.
- Simmel, G. 2003. *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram.
- Smith, D. 1999. *Zygmunt Bauman: Prophet of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Störig, H. J. 1999. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, Vyšehrad.
- Tester, K. 2004. *The Social Thought of Zygmunt Bauman*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ziemann, A. 2000. *Die Brücke zur Gesellschaft: erkenntniskritische und topografische Implikationen der Soziologie Georg Simmels*. Konstanz: UVK Universitätverlag.